

מנהלים ומורים יקרים,

חז"ל אמרו:

עשרה קבין של יופי ירדו לעולם תשעה נטלה ירושלים ואחד כל העולם כולו

(מס' קידושין דף מ"ט)

מטרתה של חוברת זו היא לחשוף את התלמידים אל יופייה של ירושלים ומקומה בתודעה היהודית באמצעות סיורים המותאמים לתוכנית המקצוע "תרבות ישראל ומורשתו".

התוכנית מבקשת לחזק את הזיקה בין לימוד עיוני על ירושלים לבין התנסות חווייתית ומעשירה במסגרת בלתי פורמאלית והיא מיועדת לתלמידים בכיתה ה' ובכיתה ז'.

תוכנית הסיורים מתמקדת בשני נושאים מרכזיים, בהתאמה לתוכנית המקצוע:

בכיתה ה'

מוצעים שני סיורים כאשר הצירים המארגנים לסיורים הם:

- **ירושלים כביטוי למושג געגועים.** התלמידים יבינו את המשמעות של הביטוי "ירושלים של מעלה" ו"ירושלים של מטה", הן מההיבט הרוחני, והן מההיבט הטופוגרפי.
- **ירושלים בירת ישראל** – הכרת התהליכים שהובילו להכרזה על ירושלים כבירה, הכרת הסמלים הממלכתיים וריבונות הממלכה.

בכיתה ז'

החוברת מציעה שני סיורים העוסקים בזהות יהודית ישראלית:

- **בין הר הזיתים להר הרצל** – זהויות בצל הזיכרון – בירור זהויות בין מה שמייצג הר הזיתים לבין מה שמייצג הר הרצל – בין היהודי ל"יהודי החדש"
- **ירושלים** – פסיפס של זהויות וגוונים – הכרת הגוונים והזרמים היהודיים בירושלים כמראה של החברה הישראלית כולה

החוברת כוללת הצעות לשיעורי הכנה לקראת הסיור ולשיעורי סיכום לאחר הסיור.

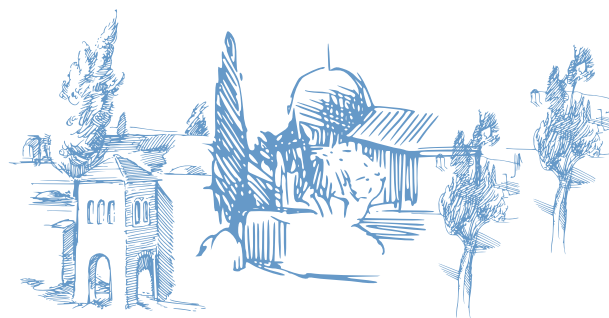
התוכנית אשר פותחה ע"י המטה לתרבות ישראל מהווה הרחבה לתוכנית "נעלה לירושלים" ומאשרת ע"י אגף של"ח. הסיורים יופעלו בהתאם לתנאים המקובלים לתוכנית "נעלה לירושלים" היזומה ע"י מינהל חברה ונוער.

אני מאמינה שהשילוב בין הלימוד הפורמאלי ובין החינוך הבלתי פורמאלי, תוך הדגשת היבטים קוגניטיביים, רגשיים והתנהגותיים, תהווה בסיס איתן ללימוד פורה של תלמידי ישראל במורשתם ולעיצוב זהותנו כאזרחים במדינה.

ציפי קוריצקי

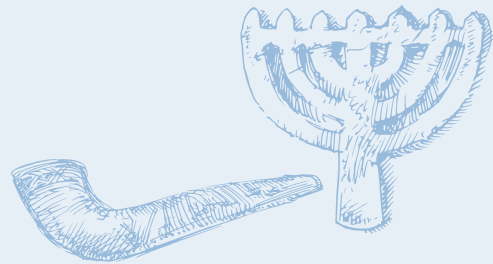
מנהלת המטה לתרבות ישראל

מנהלת המטה: ציפי קוריצקי
צוות כתיבה : רותי זוסמן, שלומית רביצקי טור-פז,
יעוץ בתכנון הסיורים: דר' דני קרן
יעוץ פדגוגי: ציפי קוריצקי, שרה שי
ייעוץ גרפי והפקה: לוראנס רוזנגרט
ביצוע גרפי: סטודיו בילט

תוכן עיניינים:

הצעות לסיורים בזיקה לנושאי הלימוד בתרבות ישראל:

כתיב ז - זהות יהודית ישראלית בעולם משתנה

1. סיור ראשון: בין הר הזיתים להר הרצל: זהויות בצל הזכרון 22
2. סיור שני: ירושלים - פסיפס של זהויות 23

חומרי עזר והצעות להעשרת הלימוד בשיעורים

שלפני הסיור: כתיב ז

1. סיור ראשון: בין הר הזיתים להר הרצל: זהויות בצל הזכרון
הצעות לפעילויות סיכום בכיתה לאחר הסיור 33
 2. סיור שני: ירושלים - פסיפס של זהויות
הצעות לפעילויות סיכום בכיתה לאחר הסיור 43
- נספחים 46

מבוא 5

הצעות לסיורים בזיקה לנושאי הלימוד בתרבות ישראל:

כתיב ה - עם וארצו

1. סיור ראשון: "ירושלים של מעלה" ו"ירושלים של מטה" 8
2. סיור שני: ירושלים בירת ישראל 8

חומרי עזר והצעות להעשרת הלימוד בשיעורים

שלפני הסיור: כתיב ה

1. סיור ראשון: "ירושלים של מעלה" ו"ירושלים של מטה"
הצעות לפעילויות סיכום בכיתה לאחר הסיור 10
2. סיור שני: ירושלים בירת ישראל
הצעות לפעילויות סיכום בכיתה לאחר הסיור 14

מבוא

תכנית הלימודים "תרבות ישראל ומורשתו" מבקשת לקדם למידה המשלבת התנסות חווייתית מעצבת זהות, תוך שיתוף פעולה עם מסגרות החינוך הבלתי פורמאלי, ומדגישה זאת במטרות תוכנית הלימודים ובעקרונות הפעילות:

מטרה 7: "שילוב בין לימוד עיוני לבין התנסות חווייתית...ללמידה חוץ כיתתית, לסיורים ולפעילות העשרה בלתי פורמאלית"

עקרון פעילות 9: "יושם דגש על שיתוף פעולה הדוק עם מסגרות החינוך הבלתי פורמאלי ולמידה חוץ בית - ספרית (גנים לאומיים ומוזיאונים, טיולים בשביל ישראל וכיו"ב)"

כנגזרת מגישה זו, המטה לתרבות ישראל בשיתוף מנהל חברה ונוער - אגף של"ח וידיעת הארץ, מציעים בזאת סיורים בזיקה לנושאי הלימוד בכיתה ה' ובכיתה ז' במסגרת התכנית "נעלה לירושלים".

מעבר ללימוד השוטף של הנושאים הרלוונטים במקצוע תרבות ישראל, מומלץ לקיים שיעורי הכנה לטיול, ושיעור מסכם. החוברת הנספחת לערכה "נעלה לירושלים" תש"ע מכילה הצעות לסיורים בזיקה לנושאים הנלמדים והצעות לפעילויות הכנה ופעילויות סיכום.

המורים מוזמנים לעבד את ההצעות למערכי שיעור תוך בחירה מושכלת של טקסטים ופעילויות המתאימות לכיתתם.

אנו מאמינים שסיורים אלה והפעילויות הנלוות להם, יאפשרו לכם להעשיר את הלמידה העיונית בכיתה ולקדם השגת יעדי התכנית "תרבות ישראל".

הצעות לסיורים בזיקה לנושאי הלימוד בתרבות ישראל

כיתה ה': עם וארצו

הצעות לסיורים בזיקה לנושאי הלימוד בתרבות ישראל כיתה ה': עם וארצו - ירושלים לאורך הדורות

נושאי לימוד טרום סיור:

- ירושלים של מעלה בתנ"ך (פסוקים מספרות הנבואה)
- ירושלים בזיכרון הקולקטיבי של העם היהודי
- שירת הגעגועים לירושלים - מ"אם אשכח ירושלים" ועד "ירושלים שלי היא מחנה יהודה בערב חגים".
- סיפורי עליות מפורסמים לירושלים

חומרי עזר למורה והצעות להעשרת הלימוד בשיעורים הנ"ל והצעות לפעילויות סיכום לאחר הטיול בעמ' 10.

2. סיור שני: ירושלים בירת ישראל

מטרה: הכרת התהליכים שהובילו להכרזה על ירושלים כבירה, הכרת הסמלים הממלכתיים וריבונות הממלכה

התחלת הסיור בהר גילה או בפארק עמודי הזית, רמת רחל, לתצפית על ירושלים ובית לחם תוך הסבר על מעמדה הבינלאומי של ירושלים בתכנית החלוקה. שם תוקרא גם הכרזתו של בן גוריון על ירושלים כבירת מדינת ישראל.

1. סיור ראשון: "ירושלים של מעלה" ו"ירושלים של מטה"

מטרה: הבנת המשמעות של הביטוי "ירושלים של מעלה" ו"ירושלים של מטה" הן מההיבט הרוחני, והן מההיבט הטופוגרפי.

סיור שיכלול מספר נקודות תצפית (לפחות שתי נקודות תצפית משני כיוונים שונים על העיר) מירושלים למעלה פסגת הר הצופים, תצפית ממנזר אוגוסטה ויקטוריה, סיור על החומות, הר הזיתים, הכנסייה המורמונית, ואתרים "בירושלים של מטה" - הכותל, מנהרות הכותל, בית הכנסת הרמב"ן, בית הכנסת החורבה.

במהלך הסיור יוקראו משירי ציון, יסופרו ספורים על עולים מפורסמים לירושלים - ריה"ל, הרמב"ן וכדומה, פסוקים מן התנ"ך ואגדות של חז"ל וכו'

יחידות בתכ"ל, הרלוונטיות לסיור המוצע:

- ירושלים כמושא געגועים: בתנ"ך, באגדות חז"ל, בתפילות, בפיזטים ובזמר
- שמות ירושלים

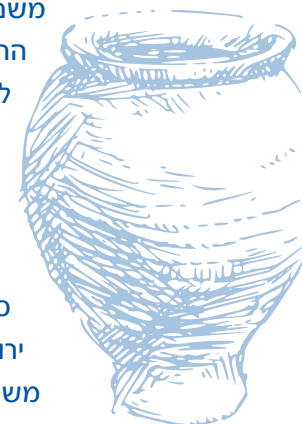
- מוסד הנשיאות
- סמלי המדינה

נושאי לימוד טרום סיור:

- ירושלים בתכנית החלוקה, מעמדה הבינלאומי של ירושלים בימינו
- ההכרזה על ירושלים כבירת ישראל - נדודי הכנסת עד למשכנה הנוכחי
- גבולות ירושלים לאחר מלחמת העצמאות ולאחר מלחמת ששת הימים - חוק ירושלים
- מוסדות השלטון בירושלים והנשיאות
- סמלי המדינה

חומרי עזר למורה והצעות להעשרת הלימוד בשיעורים הנ"ל והצעות לפעילויות סיכום לאחר הטיול בעמ' 14

משם יצאו התלמידים לבנין הסוכנות היהודית כמקום מושבה הראשון של הכנסת בירושלים, משם לבית פרומין ומשם למשכן הכנסת הנוכחי. אם ניתן כדאי גם לעבור גם לאורך "הקו העירוני" - מוסררה, ממילא, ימין משה ושער מנדלבאום - בליווי הסברים על חלוקת ירושלים עד 67. במשכן הכנסת - דיון על שמו של הפרלמנט הישראלי, האדריכלות של המשכן, המנורה על פרטיה כולל פעילות סביב פריטי המנורה - בחצר הכנסת - הסבר על חוק ירושלים והחלת החוק הישראלי על ירושלים המזרחית. משם למשכן הנשיא (יש להתייעץ עם מדריכי של"ח) - הסבר על ההיסטוריה, הארכיטקטורה ומעמדו של בית הנשיא.

יחידות בתכ"ל הרלוונטיות לסיור המוצע:

- ירושלים בתכנית החלוקה
- ההכרזה על ירושלים כבירה
- ירושלים הבירה: סמלי הריבונות

חומרי עזר למורה והצעות להעשרת הלימוד בשיעורים שלפני הסיור כיתה ה

סיור ראשון:

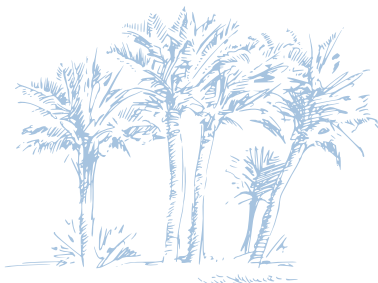
"ירושלים של מעלה" ו"ירושלים של מטה":

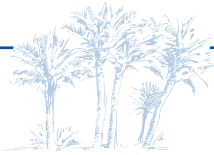
מטרה 1: הבנת המושגים "ירושלים של מעלה" ו"ירושלים של מטה" מההיבט הרוחני ומההיבט הטופוגרפי.

פסוקים ומדרשים רלוונטים מן המקורות ללימוד בחברותא:
המלצה למורה: לבחור 2 - 3 מקורות שלא נלמדו בכיתה, ולדון בהם עם התלמידים.

- וְהָיָה בְּאֵיחָרֵית הַיָּמִים נִכּוֹן יְהוָה הַר בֵּית-יְהוָה בְּרֹאשׁ הַהָרִים וְנִשְׂא מְגֻבְעוֹת וְנִהְרָוּ אֱלֹוֵי כָל-הַגּוֹיִם. וְהָלְכוּ עַמִּים רַבִּים וַיִּמְרוּ לְכוּ וְנַעֲלָה אֶל-הַר-יְהוָה אֶל-בֵּית אֱלֹהֵי יַעֲקֹב וַיְרַנּוּ מִדְּרָכָיו וְנִלְכָה בְּאַרְחֻתָיו כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וְדָבַר-יְהוָה מִירוּשָׁלַם (ישעיהו ב, ב - ג)

- על הר-גִבְעָה עָלֵי-לָךְ מִבְּשָׂרְתָּ צִיּוֹן הָרִימִי בְּפִחַ קוֹלְךָ מִבְּשָׂרְתָּ יְרוּשָׁלַם; הָרִימִי, ל-תִּירָאֵי, אִמְרִי לְעַרְי יְהוּדָה, הִנֵּה אֱלֹהֵיכֶם (ישעיהו מ, ט)
- וכן אתה מוצא, שירושלים מכוונת למעלה כמו ירושלים של מטה. מרוב האהבתה של מטה, עשה [אלהים] אחרת למעלה, שנאמר: "הן על כפים חקותיך, חומתיך נגדי תמיד" (ישע' מט טו) (מדרש תנחומא, לח, א)
- אמר רבי שמעון בן יוחאי: זאת אומרת, שהיכל [בית המקדש] שלמטה מכוון כנגד היכל של מעלה, שנאמר: "מכון לשבתך פעלת ה' מקדש ה' כוננו ידיך" (שמו' טו יז) (מדרש תנחומא לח, א)
- "לקצבי הרים ירדתי--- אל היכל קדשך" - מכאן אנו למדים, שירושלים על שבעה הרים היא עומדת (פרקי רבי אליעזר י)

- עשרה קבין של יופי ירדו לעולם - תשעה נטלה ירושלים ואחד כל העולם כולו. (בבלי, קידושין מט, ע"א)
- עתידה ירושלים להתרחב ולעלות ולהיות מגעת עד כסא הכבוד, עד שתאמר: צר לי המקום (שיר השירים רבה ז)
- קרְיָה יִפְהַפְיָה מְשׁוֹשׁ לְעַרְיָה קריה = עיר משוש = ששון, שמחה
עיר נֶאֱמָנָה אֶתְּ לְמַלְכָּךְ וְשָׁרְיָךְ
יּוֹם אֶזְכְּרָה יַפְעַת רַבַּת צְאֲבֵיךְ יפעת = יופי
לְךָ כְּלָתָה נִפְשִׁי לְשֹׁכֵן חֲצָרֶיךָ לך כלתה נפשי = התגעגעתי
(ר' זכריה אלצ'הרי, המאה ה-16)

שאלות לדיון:

- כאשר אתם מתגעגעים למישהו או למשהו, כיצד הוא מצטייר בדמיונכם? תנו דוגמאות
- בחרו טקסט, שלדעתכם מבטא געגועים לירושלים. הסבירו כיצד הגעגועים "מציירים" את ירושלים כעיר מיוחדת.
- נסו להסביר את המושגים "ירושלים של מעלה" ו"ירושלים של מטה" לאור הגעגועים המובעים בטקסטים שלפניכם.

שאלות לדיון:

- מיינו את המקורות עפ"י תיאורים גיאוגרפיים (מיקומה של ירושלים על הרים גבוהים) ועפ"י תיאורים רוחניים או ערכיים (המציגים את ירושלים כגבוהה מבחינה רוחנית). דונו בהם ובקשיים למינם.
- מהי ההשפעה, לדעתכם, של הגיאוגרפיה של ירושלים, על תפיסתה כמקום "גבוה" מבחינה רוחנית? נמקו
- מהם ההבדלים בין "ירושלים של מעלה" ו"ירושלים של מטה", עפ"י המקורות?
- ציירו את ירושלים כפי שהיא משתקפת מן המקורות.

מטרה 2: בירור ביטויי "האידיאליזציה" של ירושלים כ"ירושלים של מעלה" בתודעה ובזיכרון היהודי הקולקטיבי.

מקורות לעיון ולדיון:

- על נְהָרוֹת בְּבֶל שָׁם יִשְׁבְּנוּ גַם-בְּכִינוּ בְּזָכְרֵנוּ אֶת-צִיּוֹן... אִם-אֶשְׁכַּחךָ יְרוּשָׁלַם תִּשְׁכַּח יְמִינִי. תִּדְבַּק-לְשׁוֹנִי לְחִפֵּי אִם-לֹא אֶזְכְּרֶכִי אִם-לֹא יַעֲלֶה אֶת-יְרוּשָׁלַם עַל רֹאשׁ שְׂמֹחֲתִי. (תהילים קלז, א, ה - ו)
- ירושלים הבנויה כעיר שחברה לה יחדיו - עיר שהיא עושה כל ישראל לחברים (תלמוד ירושלמי, חגיגה, כא, א)

הצעות לפעילויות סיכום בכיתה לאחר הסיור

א. להזכיר את מסלול הסיור ובהרים- הר הצופים, הר הזיתים, הר הבית. להזכיר את התצפיות על אותם ההרים. ידוע לנו מן המסורת גם הר המוריה. גם מחוץ לירושלים יש דגש על הרים - הר סיני (מקום קבלת התורה), הר נבו (מקום פטירתו של משה). גם בית כנסת, יש מצווה לבנות במקום הגבוה ביותר בכל ישוב.

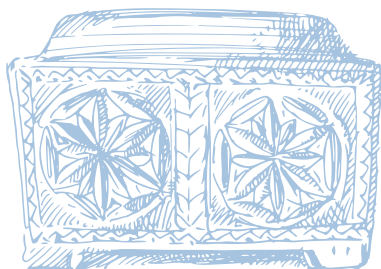
דיון: למה הרים הם מקום חשוב בתרבות היהודית? ומצד שני - מה עושה לנו הקשר למעמקים "ממעמקים קראתיך יה" (תהלים ק"ל)? ומה הקשר לשורשים?

ציור של ירושלים של מעלה. צויר על ידי ילד בגיל 13 מהודו. מתוך התחרות העולמית: "ילדי העולם מציירים את התנ"ך" 2000, מטעם הוצאת מולטימדיה בע"מ. כל הזכויות שמורות

הציור 'ירושלים של מעלה' מנסה להתמודד עם הפער בין 'ירושלים של מעלה' ו'ירושלים של מטה'. נסו גם אתם לצייר את ירושלים שלכם באופן שידגים את אחד המושגים 'ירושלים של מעלה' ו'ירושלים של מטה' או את שניהם כאחד.

ב. המורים ישוחחו בכיתה על המסלול האנכי (מלמעלה למטה) של קשר בין ירושלים של מעלה וירושלים של מטה שנעשה בטיול, ולהזכיר את המסלול המעגלי ספירלי (ספירלה, כמו קפיץ) של ירושלים כמרכז העולם בלימוד השוטף: "כשם שהטיבור הזה נתון באמצע האיש,

כך ארץ ישראל טיבורה של עולם, שנאמר יושבי על טבור הארץ (יחזקאל לח יב), ארץ ישראל יושבת באמצעיתו של עולם, וירושלים באמצע ארץ ישראל, ובית המקדש באמצע ירושלים, וההיכל באמצע בית המקדש, והארון באמצע ההיכל, והאבן שתיה לפני ההיכל, שממנה הושתת העולם" (מדרש תנחומא לפרשת קדושים, סימן י' (בובר).

- שרטטו את שתי האפשרויות שעולות מהמקורות. האם הקו האנכי והקו המעגלי מסתדרים אחד עם השני?
- דימוי מדויק יותר בעיניכם? האם יש לכם דימוי ציורי אחר שבו תרצו לתאר את ירושלים שלכם?

ג. המורים יכנסו בכיתה 'אסיפה' ולהציע לתלמידים, לרגע, להיות תושבים ירושלמיים הבאים לפגוש את ראש העיר ירושלים. שניים מהם "ישחקו" בתפקיד ראש העיר וסגנו/סגניתו. לרשות ראש העיר תקציב מוגבל ואפשרות להשקיע בשלושה מקומות בלבד (כדאי להיזכר במיון שנערך לפני הסיור, על המושגים 'ירושלים של מעלה' ו'מטה' או לערוך על

- (ריה"ל, רמב"ן) מסיפורים ידועים אחרים מן ההיסטוריה הרחוקה והקרובה או מן המשפחה של התלמידים. התלמידים יבררו:
- למה רצה עולה זה להגיע לירושלים?
 - היכן בירושלים ביקר?
 - שער: מה היה הדבר הראשון שעשה כשהגיע לירושלים? מה ריגש אותו במיוחד? מה אכזב אות?
- כל חברותא תכתוב את מסקנותיה בצורת יומן מסע של אותו עולה, ותוסיף המלצות לעולה עתידי לירושלים:
- מה סדר הפעולות המומלץ בבואו לירושלים?
 - היכן כדאי לבקר?
 - כיצד יחווה את ירושלים של מעלה ואת ירושלים של מטה?

הלוח רשימה חדשה, במהלך ה'אסיפה', לפי הנושאים השונים העולים בה. כזכור, חלק מן המקומות יכולים להתפרש לכאן ולכאן. התלמידים האחרים בכיתה יהיו תושבי ירושלים. אפשרו להם לבחור אם להיות תושב 'מתלונן' או תושב 'מאושר'.

ראש העיר ישאל:

- מהי הרגשתכם בעיר? ומה הדברים המטרידים/משמחים אתכם?
 - באילו אתרים בירושלים כדאי, לדעתכם, להשקיע כסף – האם באתרים המייצגים את ירושלים של 'מעלה' או באלו המייצגים את ירושלים של 'מטה'.
- ד. המורים יזכירו בכיתה סיפורי עליה שהוזכרו בסיור על עולים מפורסמים לירושלים, ויארגנו למידה בקבוצות על דמות נבחרת של עולה לירושלים

סיור שנוי:

ירושלים בירת ישראל

מטרה: הכרת התהליכים שהובילו להכרזה על ירושלים כבירה, הכרת המוסדות הממלכתיים

א. דיון במעמדה של ירושלים בתכנית החלוקה (1947)

בהחלטת האו"ם מיום 29 (כ"ט) בנובמבר 1947 - נקבעה החלוקה של ארץ ישראל לשתי מדינות - יהודית וערבית - ונקבע גם מעמדה של ירושלים כעיר בינלאומית. על-פי החלטה זו, ירושלים הייתה אמורה להישאר שטח נפרד בניהול האו"ם, שלא יהיה שייך לא למדינה היהודית ולא למדינה הערבית. ערביי ארץ ישראל ומדינות ערב לא קיבלו את תכנית החלוקה של האו"ם ופתחו במלחמה נגד היישוב היהודי בארץ. בתום המלחמה - מלחמת העצמאות - נמצאה ירושלים בחלקה בשלטון ישראל ובחלקה בשלטון ירדן.

מפת החלוקה, ירושלים צבועה בלבן - אזור בשליטת האו"ם.

תגובות היישוב העברי :

מדינה יהודית חלקית אינה סוף, אלא התחלה. הקמת מדינה, אפילו חלקית... תשמש מנוף רב כוח במאמצינו ההיסטוריים לגאול את הארץ בשלמותה. נכניס למדינה את כל היהודים, שאפשר להכניס לתוכה...גארגן כוח הגנה משוכלל, צבא מובחר...ואז אני בטוח שלא ייבצר מאתנו להתיישב בכל שאר חלקי הארץ....

מכתב של בן גוריון לבנו עמוס, 5.10.1937

[ארגון לח"י] מברך על הכרת האו"ם בזכותו של העם העברי לעצמאות במולדתו, אך מגנה את חלוקת ארץ ישראל שהינה פשע כלפי האמת ההיסטורית הגיאוגרפית והכלכלית של הארץ וגזל כלפי העם העברי. העם העברי לא הכיר ולא יכיר לעולם בביתור מולדתו...

"הלאומיות בישראל ובעמים - בונים מדינה במזרח התיכון"

אייל נווה, נעמי ורד, דוד שחר, הוצאת רכס

שאלות לדיון:

- אילו הייתם צריכים להחליט בעד או נגד ההצעה להשאיר את ירושלים בשליטת האו"ם, מה הייתם מחליטים? כתבו טיעונים בעד או נגד הצעה זו.
- כיצד, לדעתכם, היו מתנהלים היחסים בין המדינה היהודית, ל"מדינת ירושלים" שבחסות האו"ם אילו הצעת החלוקה הייתה מתממשת?

הממשלה למסור את השליטה בירושלים המערבית לגורמים בינלאומיים, וב-27 ביולי (1948) הכריזה עליה שטח כיבוש ישראלי, מתוך מגמה לתבוע את הכללתה בתחומה של מדינת ישראל. ב-1 בדצמבר קיים ויצמן ביקור רשמי בעיר, וקבע בנאומו כי לא יעלה על הדעת שירושלים, "מרכז תפארתנו הלאומית מימי קדם", תהיה מחוץ לשטחה של המדינה היהודית. כן הודיע שהממשלה לא תתנגד לכינון סדרים מיוחדים (כלומר בִּינְאוּם) בעיר העתיקה ובמקומות הקדושים – שרובם היו ממילא בשליטתה של עבר-הירדן.

ויצמן, חיים. פישר, לואיז (עורכת). (1994), חיים ויצמן – הנשיא הראשון – מבחר איגרות ונאומים. חמו"ל.

ב-5 לדצמבר 1949 הודיע ד' בן-גוריון, ראש-הממשלה ושר הבטחון מעל במת הכנסת כי:

"ירושלים היהודית היא חלק אורגני ובלתי נפרד ממדינת-ישראל – כשם שהיא חלק בלתי נפרד מההיסטוריה הישראלית, מאמונת ישראל ומנשמת עמנו. ירושלים היא לב לבה של מדינת ישראל".

נאום ד' בן-גוריון בכנסת

- האם, לדעתכם, ירושלים יכלה להיות בירת מדינת ישראל? נמקו עמדתכם
- ציירו את סמלה של ירושלים כעיר בינלאומית. כללו בתוכו סמלים המייצגים את הדתות השונות בתוכה או את רעיון ה'בינאום' שלה. הוסיפו מספר משפטים המסבירים את בחירותיכם, ותלו את היצירות בצד מילות ההסבר בכיתה.

בה' באייר תש"ח, הכריז דוד בן גוריון על הקמת מדינת ישראל, וביום שלמחרת פרץ השלב השני של מלחמת העצמאות: פלישת שבעה צבאות של מדינות ערב למדינת ישראל.

במלחמת העצמאות התנהלו קרבות קשים על ירושלים שבסופם, החלק המערבי של ירושלים נותר בידי מדינת ישראל ואילו החלק המזרחי, שבו הותל והמקומות הקדושים נכבש ע"י ממלכת ירדן. אתם מוזמנים להיכנס לאתר מט"ח וללמוד בהרחבה על קרבות אלה: <http://lib.cet.ac.il/pages/item.asp?item=10853>

ב. ההחלטה על ההכרזה: ירושלים בירת ישראל

חיים ויצמן נרתם למאבק הדיפלומטי שניהלה מדינת ישראל סביב שאלת מעמדה של ירושלים. החלטת האו"ם מנובמבר 1947 קבעה שהעיר תימצא תחת שלטון בינלאומי, אולם בסיום הקרבות התברר שישראל שולטת בפועל בחלק המערבי של העיר, ואילו עבר-הירדן שולטת בחלק המזרחי, ובכלל זה בעיר העתיקה. לאחר המצור והפצצות הלגיון העבר-ירדני התקשתה

- מה מבקשים להגיד כאשר מכנים את הכנסת בשם 'משכן'?
- האם גם לדעתכם הכנסת היא סוג חדש של משכן? במה כן? במה לא?
- האם נוח לכם עם בחירה זו? האם הייתם מעדיפים שם אחר?

איור מתוך תנ"ך הולמן 1890

מקור השם "כנסת", מלשון 'כינוס' או 'התכנסות' (ו'בית כנסת'), הוא בכנסת הגדולה, אשר התכנסה בירושלים לאחר שיבת היהודים לארץ-ישראל מגלות בבל, במאה החמישית לפני הספירה. בכנסת העתיקה היו 120 חברים וזהו גם מספר החברים בכנסת החדשה. כמו כן, במקורות יהודיים עתיקים נקרא לפעמים עם ישראל בשם 'כנסת ישראל'.

- הציעו שמות נוספים ל'פרלמנט' הישראלי.
- למה לדעתכם נבחר דוקא השם 'כנסת'? מה דעתכם על הבחירה הזו? האמנם יש הקבלה בין הכנסת העתיקה לכנסת החדשה? האם אחד השמות שהצעתם עדיף בעיניכם?

שאלות לדיון

- מהם הטיעונים בעד ההכרזה על ירושלים כבירת ישראל? האם אתם מסכימים איתם? מדוע?
- מה יכולים להיות הטיעונים כנגד ההכרזה על ירושלים כבירה בתאריך שנקבע ובכלל?
- "המחיר" שמדינת ישראל משלמת על קביעת ירושלים כבירה: בעד ונגד

ג. מוסדות ממלכתיים

המלצה למורים לעבד פדגוגית את התכנים הבאים ולהתאימם לכיתתם.

משכן הכנסת

השם: משכן הכנסת

מקור השם 'משכן' באוהל היריעות שהצטוו בני ישראל להקים במשך מסעם במדבר סיני, ולשאת ממקום חניה אחד לשני, ושימש את משה, את אהרן ואת העם כולו להתקרבות לאלוהים, להקרבת קרבנות ועוד. התורה מפרטת במדויק איך בונים את המשכן על ידי אמנים "חכמי לב" ואלו כלי קודש צריכים להיות בו (כמו למשל הארון עם לוחות הברית). ההנחה היתה ש'השכינה', כלומר רוחו של האלוהים שוכנת (נמצאת) בתוך המשכן. כשהגיעו לארץ התחלף המשכן בבית מקדש.

הכנסת: בית הנבחרים הישראלי

ב-18 באפריל 1948 הוקמה מועצת העם. עם הכרזת העצמאות הפכה מועצת העם למועצת המדינה הזמנית ולגוף המחוקק של המדינה החדשה. הכנסת הראשונה קיימה את ארבע ישיבותיה הראשונות בבניין הסוכנות היהודית בירושלים (בין ה-14 בפברואר ל-17 בפברואר 1949), והחל מה-8 במרץ אותה שנה התכנסה בתל אביב. הישיבות שהתקיימו בתל אביב, הן ישיבות הכנסת הראשונה, והן ישיבות מועצת המדינה הזמנית שקדמה לה, נערכו במספר מקומות בתל אביב: מוזיאון תל אביב (אז בבית דיזנגוף), ובניין קולנוע קסם שבכיכר הכנסת.

ב-26 בדצמבר 1949 עלתה הכנסת לירושלים. תחילה קיימה את ישיבותיה בבניין הסוכנות היהודית, והחל מה-13 במרץ 1950 ישבה בבית פרומין שבמרכז העיר.

מבנה הכנסת:

משכן הכנסת: מבט מדרום. צילום: בני שלביץ

טקס חנוכת המשכן

לטקס חנוכת המשכן שנערך ביום שלישי, 30 באוגוסט 1966 הגיעו כ-5,000 מוזמנים. למחרת בשעות הבוקר נערכה הישיבה החגיגית הראשונה של הכנסת, בנוכחות יושבי ראש הפרלמנטים הזרים. בין האורחים היו הוראס קינג, יושב ראש בית הנבחרים הבריטי, וכן יושבי ראש בתי נבחרים מקנדה, אוסטרליה, גרמניה המערבית, צרפת, נורבגיה, שבדיה, פינלנד, חוף השנהב, סיירה ליאונה, אוסטרליה, יושב ראש הבית התחתון מיפן, חברים מבית הנבחרים של ארצות הברית והסנאטור וולטר מונדייל. בטקס נשא דברים יושב ראש האלת'נגי, הפרלמנט של איסלנד, הנחשב לפרלמנט הקדום ביותר בעולם.

ב-1967 ביום הראשון של מלחמת ששת הימים, לפני פריצת כוחות צה"ל למזרח ירושלים, הכנסת הופגזה מירי של חיילים ירדנים.

מבנה המשכן וחדריו

על מנת להגן על רחבת הכנסת מפני ירי אפשרי מכיוון הגבול הירדני (לפני מלחמת ששת הימים), הוחלט למקם את הכניסה ואת רחבת הכנסת בצידו הצפוני של המשכן. בכניסה הראשית למתחם עמדו בעבר שלושה שערי ברזל המוקדשים לזכר השואה, ומסמלים את חורבן יהדות אירופה ואת היציאה משעבוד לגאולה. השערים עוצבו בידי הפסל דוד פלומבו. במהלך שיפוץ המשכן בשנת 2007 הוזזו שערי הברזל ממרכז הכניסה והוחלפו בקיר מזכוכית ממוגנת. מול הכניסה, מחוץ למתחם, מוצבת מנורת הכנסת בדמות מנורת שבעת הקנים, בעיצובו של הפסל האנגלי-יהודי בנו אלקן, תרומת

מנורת הכנסת

היא אנדרטת ברונזה בגובה כחמישה מטרים, הניצבת בקצה גן הוורדים, מול משכן הכנסת בירושלים. את המנורה העניק הפרלמנט הבריטי כמחווה למדינת ישראל הצעירה בשנת 1956, והיא מעשה ידיו של בֶּנוֹ אֶלְקָן, אמן יהודי-בריטי ממוצא גרמני, שעמל עליה במשך שש שנים. המנורה מציגה כשלושים אירועים, ביטויים, דמויות ומושגים מכוננים בתולדות עם ישראל, ונחשבת ל"ספר לימוד" ויזואלי של ההיסטוריה היהודית לדורותיה.

צילום: תמר הירדני

רקע

בשנת 1950, כשנה וחצי לאחר הכרזת העצמאות של מדינת ישראל, פנה הלורד אדווין סמואל, בנו של הרברט סמואל, שהיה הנציב העליון הבריטי הראשון של ארץ ישראל, לֶבְנוֹ אֶלְקָן, וביקש ממנו ליצור פסל ברונזה בצורת מנורה, כדי להעניקה כשי למדינת ישראל הצעירה. אלקן השקיע שש שנים מחייו ביצירת המנורה, בעיקר בתחום העיוני, שכן ביקש ליצור מנורה ייחודית, שתספר את תולדות עם ישראל במשך אלפי שנות היסטוריה.

הבחירה בסמל המנורה כשי למדינת ישראל התבססה על סמל המדינה, שנקבע על ידי הכנסת הראשונה כמנורת שבעת הקנים. תבנית מנורת

הפרלמנט הבריטי. רחבת הכנסת בפתח המשכן משמשת לטקסים רשמיים, בהשתתפות משמר הכנסת. אלמנטים בולטים נוספים בפתח המשכן: אנדרטה לזכר חללי מלחמת העצמאות, עמודי בטון העוטפים את מבנה הכנסת, "שער השבטים" – דלת הכניסה.

אולם המליאה.
צילום: בית השלום

טרקלין שאגאל – בטרקלין מספר גובלני ענק המתארים את קורות העם היהודי שעוצבו בידי האמן מארק שאגאל ופסיפס צבעוני ענק בו צבעי האבנים הם מקוריים. הטרקלין משמש לקבלות פנים ממלכתיות ולאירועים מיוחדים ומוצגים בו העתקים של מגילת העצמאות ואמנת ירושלים.

ספריית הכנסת – מכילה חומר פרלמנטרי, מדיני ומשפטי, מסופי מחשב, ספרים, עיתונות וכתבי-עת. ארכיון הכנסת – בו נאספים פרוטוקולים, התכתבויות, צילומים ופרסומים. מזנון חברי הכנסת – סגור לקהל הרחב ולצלמים. במקום מתקיימות פגישות בלתי רשמיות בין חברי הכנסת.

מועמת, שחוקה ומוחלדת על שער ברומא חיכית,
אלפיים שנה כה בודדת, צַעֲרַת המנורה, לא כבֵּית.
...
אוי, היו ימי סבל וצער, בצר התבוסס ישראל,
אבלה את בכית על השער, הנה חננך שוב האל.
הנה שוב את גאה מתנוססת שוב בירושלים העיר,
את לבב שליחי העם שבכנסת, שלהבת קודשך שוב תאיר.
...

היכרנוך על שבעת אור קנייך, זו את שהארת במקדש,
עֲטֶרְנוֹךְ בזרי עלי-זית, שְׁמַנְךָ בך ידליק אור חדש.

לדיון:

- על מגורת הכנסת חקוקים כ-30 אירועים מההיסטוריה של עם ישראל.
- אילו הייתם יכולים לייצג לאמן, אילו אירועים היסטוריים הייתם מציעים לו לחקוק על המנורה?

למורה:

- לאחר שהתלמידים יסיימו את רשימת האירועים שהם היו בוחרים, כדאי לדון בהם ולמיין אותם:
- כמה מתוך האירועים שהזכירו התלמידים עתיקים וכמה חדשים?
 - כמה מהם קרו בארץ ישראל ובירושלים, וכמה מהם בחוץ לארץ?
- בסיוור אפשר לבחון את האירועים שנבחרו על ידי התלמידים ולבדוק אם אכן הם מופיעים במגורת הכנסת, ואיזה מקום תופסים בה האירועים החדשים / ארץ ישראל / ירושלים.
- להרחבה על המנורה ועל תכניה ראו נספח 1

הכנסת דומה למנורה המופיעה בסמל המדינה, שהיא עצמה העתק של המנורה המופיעה כתבליט בשער טיטוס שברומא. התבליט שבשער מציג שבויים מממלכת יהודה הנושאים לרומא את אוצרות בית המקדש, לאחר חורבנו בשנת 70 לספירה, ובהם המנורה. מאחר שהשער מתוארך לשנת 79 לספירה, נחשב התבליט כתיאור נאמן של מגורת בית המקדש, מתוך הנחה שהאמן שיצר את התבליט ראה את המנורה עצמה במו עיניו.

תבליטי המנורה. צילום: תמר הירדני

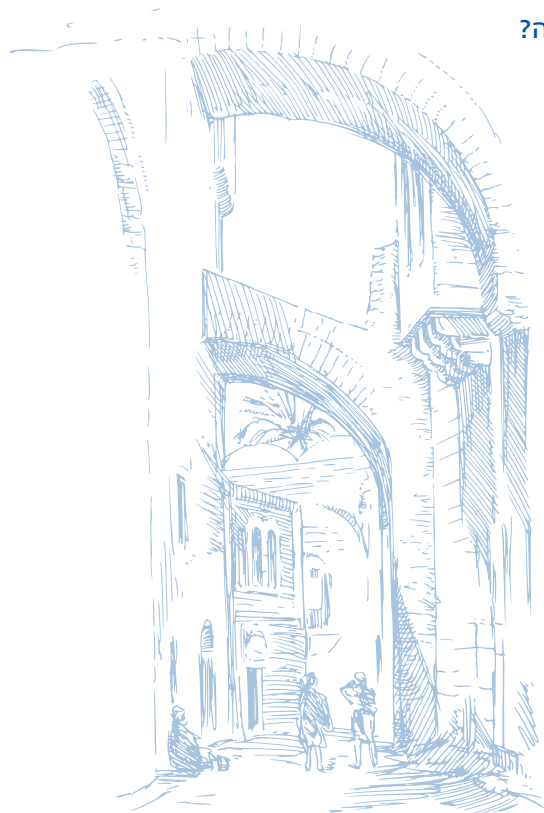
משמעות המנורה

ד"ר אליק מישורי, בספרו 'שורו הביטו וראו' על איקונות וסמלים חזותיים ציוניים בתרבות הישראלית, מנתח את נאומו של שפרינצק בטקס חנוכת המנורה, כהתעלמות מכוונת מן העובדה שהמנורה ניתנה במתנה מהפרלמנט הבריטי. השימוש שעשה בנאומו במונח הערטילאי "בריטניה הציונית" מהווה לדעתו של מישורי ביטוי לתפיסה סמלית שרווחה באותה עת, שראתה בעניין כולו את "שיבתה של מגורת המקדש הביתה". הוא טוען כי שפרינצק ראה במעשה של הבריטים מעין "תיקון" לעוול שגרמה האימפריה הרומית בימי קדם, "לפיכך אין למקבל כל צורך להביע תודה על משהו שהוחזר לו." ביטוי לכך מביא מישורי בשיר של המשורר שלמה סקולסקי, שבחרה המזכירות הפדגוגית במשרד החינוך לשלב באחד מפרסומיה:

עבודה אישית: הביטו על המנורה שבמשכן הכנסת. אספו מן האינטרנט, מספר הלימוד וממקורות נוספים (מטבעות, סמלים) תמונות, לפחות 5 מנורות נוספות השונות בעיצובן זו מזו (כללו בתוך החמש את מנורת שער טיטוס ואת מנורת המשכן). בדקו:

- מי יצר כל מנורה?
- באיזה הקשר צוירה או עוצבה כל מנורה?
- מה ההבדלים ביניהן? מה הדמיון?
- לאיזו מן המנורות שאספתם דומה מנורתו של אלקן?
- למה לדעתכם בחר לחקות דוקא מנורה זו?
- על איזה קשר בין עם ישראל לארצו מבקש אלקן לספר באמצעות הבחירה שלו?

הצעות לפעילויות סיכום בכיתה לאחר הסיור

מומלץ לחזור ולסכם את מסלול הסיור ואת הנושאים המרכזיים שעלו ממנו.

- שאלו את התלמידים על המקום שהכי הרשים אותם, על סיפור/הסבר הזכור להם מדברי המדריך, ועל חוויות מיוחדות.
- האם הסיור חיזק את הקשר שלהם לירושלים?

הזכירו את הביקור במנורה שבמשכן הכנסת ושאלו:

- אילו ציורים זיהיתם על המנורה? האם היו מוכרים לכם קודם?

עבודה בקבוצות: הציעו לתלמידים לבחור דמות אחת או אירוע היסטורי אחד שראו על המנורה. בקשו מהם לחפש מידע על אותו אדם/אירוע, ולכתוב עליו סיכום קצר בו יביעו את דעתם:

- האמנם ראוי לו להיות אחד משלושים האירועים/אנשים החשובים בתולדות ישראל? האם הסיפור שלו מחזק את הקשר בין עם ישראל לארצו?
- הכינו גם אתם ביטוי יצירתי לאותו אדם/אירוע, כפי שעשה אלקן – בציור, בשיר, בהצגה או במצגת. הציגו לכיתה את התוצאות.

הצעות לסיורים בזיקה לנושאי הלימוד בתרבות ישראל

כיתה ז: זהות יהודית ישראלית בעולם משתנה

הצעות לסיורים בזיקה לנושאי הלימוד בתרבות ישראל כיתה ז: זהות יהודית ישראלית בעולם משתנה

של מנחם בגין בהר – האמירה הזהותית בקבורתו דווקא שם (ולא בחלקת גדולי האומה). המשך הסיור במרכז למורשת בגין ומשם יעברו התלמידים להר הרצל – החל בסיור במוזיאון הרצל ובחינת הזהות הלאומית החדשה עם חזונו של הרצל – עם ככל העמים. והמשך בסיור בבית הקברות הצבאי ובחלקת גדולי האומה – האישים הקבורים שם (וגם לחלקות פחות מוכרות: אבשלום פיינברג, אנדרטה לחנה סנש וחבירה, לוחמי הרובע בתש"ח), מדוע שם ולא בהר הזיתים וכו'. משם למוזיאון יד ושם – תוך בחינת השאלה – מה עשתה השואה לזהות היהודית והישראלית שלנו?

נושאי לימוד טרום סיור:

- בירור זהות יהודית ישראלית
 - סידור התפילה – הקדיש ו"שמע ישראל"
 - האחריות על הזיכרון (ומומלץ מאוד שירו של עמיחי "שהר הזיכרון יזכור במקומי")
- חומרי עזר למורה והצעות להעשרת הלימוד בשיעורים הנ"ל והצעות לפעילויות סיכום לאחר הטיוול בעמ' 24.

יחידות בתכ"ל הרלוונטיות לתכנית הסיורים:

- קיבוץ גלויות: ירושלים בין קיבוץ גלויות לכור ההיתוך
- דמותה של מדינת ישראל כמדינה יהודית – דמוקרטיה: חוק השבות, הכנסת כמחוקקת

1. סיור ראשון: בין הר הזיתים להר הרצל: זהויות בצל הזיכרון

מטרה: בירור זהויות בין מה שמייצג הר הזיתים לבין מה שמייצג הר הרצל – בין היהודי ל"יהודי החדש"

הסיור יחל בהר הזיתים, סיור בין הקברים וזיהוי האישים הקבורים שם (הרמב"ן, בן יהודה, הרב קוק, פיינשטיין וברזני – לוחמי הלח"י ועוד). סיפורו של הר הזיתים – מהאמונה בתחיית המתים, דרך עליות הבודדים למות בירושלים ולהיקבר בהר הזיתים, מצבו של הר הזיתים בין מלחמת העצמאות למלחמת ששת הימים, שיקומו של ההר לאחר מלחמת ששת הימים וקבורתו

– ועיסוק בשאלת מיהו יהודי וחוק השבות, אפשר גם לשלב ביקור ברבעים הארמני, המוסלמי והנוצרי – להשלמת הפסיפס האנושי בירושלים – בליווי שאלת רקע – האם ירושלים היא עיר קוסמופוליטית או עיר מרובת זהויות וקונפליקטים.

נושאי לימוד טרום הסיור:

- רעיון קיבוץ הגלויות בהתפתחותו מחזון הנביאים לתקומת מדינת ישראל
- קיבוץ גלויות וכור ההיתוך
- חוק השבות ושאלת מיהו יהודי
- סוגיות של זהות בחברה קולטת עלייה
- הגר, התושב, האזרח
- פלורליזם וסובלנות כבסיס האחדות הלאומית

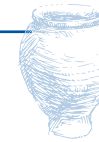
חומרי עזר למורה והצעות להעשרת הלימוד בשיעורים הנ"ל והצעות לפעילויות סיכום לאחר הטיול בעמ'43.

2. סיור שני: ירושלים - פסיפס של זהויות וגוונים

מטרה: הכרת הגוונים והזרמים היהודיים בירושלים כמראה של החברה הישראלית כולה

הסיור יחל בשכונת מאה שערים, בתי אונגרין וילוה בסיפורים על החיים בתוך החומות, על כספי החלוקה, השד"לים, עליות תלמידי הגר"א ועוד. משם ימשיך הסיור לשכונת הבוכרים וסיפור היציאה מן החומות, בית מוסיוף, בית דוידוף ועוד, אפשר גם לשכונת הגורג'ים וסיפור עלייתם והתיישבותם מחוץ לחומות, שכונת התימנים באוהל משה, שכונת רחביה (הייקים) ביקור בבתי כנסת (כדאי גם בית הכנסת הקראי) ו/או ישיבות (ישיבת בני עקיבא), מוסד הרב קוק, ביקור בהיברו יוניון קולג', אם אפשר גם במוסד העוסק בגיור

חומרי עזר למורה והצעות להעשרת הלימוד בשיעורים שלפני הסיור

כיתה ז

בית הקברות היהודי בהר הזיתים; מעליו מלון שבע הקשתות, ומשמאלו כנסיית העלייה הרוסית
מקור: תמרה he.wikipedia

סיור ראשון:

בין הר הזיתים להר הרצל: זהויות בצל הזיכרון

מטרה: בירור זהויות בין מה שמייצג הר הזיתים לבין מה שמייצג הר הרצל - בין היהודי ל"יהודי החדש"

הר הזיתים נמצא ממזרח לעיר העתיקה של ירושלים. מקור שמו של ההר בכרמי הזיתים שכיסוהו בעבר. הר הזיתים קדוש ליהודים, לנוצרים ולמוסלמים, ומסורות רבות קשורות בו.

גובהו של הר הזיתים והתצפית המצוינת ממנו לעיר העתיקה של ירושלים ומתחם הר הבית גרמו לכך שמרבית המפות הריאליסטיות והאיורים העתיקים של ירושלים נעשו מהר הזיתים.

גם לאחר חורבן בית-המקדש מילא הר הזיתים תפקיד חשוב בחיים הדתיים, הציבוריים והלאומיים של עם ישראל, בארץ ישראל ובתפוצות. בהיות מרומי הר הזיתים ממוקמים נוכח בית המקדש וקודש הקודשים, נחשב ההר מעין "תחליף זמני" להר המוריה בשעה שנאסר על היהודים להיכנס לעיר. יהודים רבים היו עולים אל ההר, בעיקר בחודש תשרי, ומקיימים בו הקפות בהושענא רבה. ההר נתפס כמקום שבו עמדה השכינה אל מול היכל ה' ולכן הוא המקום הראוי להתפלל בו בימות החגים. על פי המדרש, השכינה גלתה מהר הבית אל הר הזיתים.

- כיצד, לדעתכם, משפיעה ההיסטוריה על קדושתו של ההר?
- האם קדושה זו מוצדקת, לדעתכם? מדוע?
- האם, לדעתכם ראוי שעל ההר יהיה בית קברות? מדוע?

בית הקברות הר הזיתים, ברקע הר הבית צילום: ציון הלוי

הר הזיתים בהיסטוריה

תקופת בית ראשון – הר הזיתים אינו מוזכר בתורה ובשמו המפורש מוזכר רק בספר זכריה. בשמואל ב' פרק ט"ו פסוקים ל'–לב' מתואר כיצד ברח דוד המלך מאבשלום דרך הר הזיתים.

הר משחית: בספר מלכים נזכרות פעמיים במות שבנה שלמה המלך בהר אשר על פני ירושלים וזיהוי מדויק יותר של הבמות בתיאור הרפורמות של יאשיהו "וְאֶת-הַבָּמוֹת אֲשֶׁר עַל-פְּנֵי יְרוּשָׁלַם, אֲשֶׁר מִימִין לְהַר-הַמְּשָׁחִית, אֲשֶׁר בָּנָה שְׁלֹמֹה מֶלֶךְ-יִשְׂרָאֵל לְעִשְׂתֵרֶת שְׁקֵץ צִידָנִים וְלִכְמוֹשׁ שְׁקֵץ מוֹאֵב, וְלִמְלָכֶם תוֹעֵבֶת בְּנֵי-עַמּוֹן-טָמֵא, הַמֶּלֶךְ" (מל"ב כג, 13). הר המשחית הוא כנראה שיבוש של שם נוסף המוענק להר הזיתים כולו: הר המשחה על שם שמן הזיתים שעליו עשו את שמן המשחה שמשחו בו את המלכים והכהנים הגדולים.

תקופת בית שני – בהר הזיתים היו כנראה חנויות שמהן היו מספקים לציבור מצרכי קרבן שונים הזקוקים להם לעבודות בית המקדש: "שני ארזים היו בהר המשחה תחת אחד מהם היו מוכרין ארבע חנויות טהורות, והאחד היו מוציאין ממנו ארבעים סאה גוזלות בכל חודש חודש" (ירושלמי, תענית פ"ד ה"ה).

חורבן הבית ולאחר מכן

במרד הגדול: טיטוס הציב במחנה שהקים במרומי הר הזיתים את הלגיון העשירי פרטנסיס שהגיע מיריחו, בנוסף למחנה והמפקדה שהקים בהר הצופים. אחרי התקפה של הנצורים שהגוחו מהעיר על לוחמי הלגיון שהיו עסוקים בבניית המחנה בהר הזיתים ציווה טיטוס להקים מצודה על ראש הר הזיתים.

בתי הקברות על ההר ולידו

העובדה כי הר הזיתים קרוב לעיר העתיקה של ירושלים והיותו בנוי מסלעים נוחים לחציבה גרמו ליהודים לבחור בהר הזיתים כאתר קבורה כבר בימי בית ראשון (על פי ההלכה היהודית הקבורה בתוך העיר הייתה אסורה). התקדשות ההר והמסורות שהתפתחו אודותיו גרמו לרצף של קבורה על הר הזיתים הנמשך עד היום.

בית העלמין העתיק בהר הזיתים מהווה פנתאון לאומי-יהודי; לא רק רבנים נטמנו בו כי אם גם אנשי רוח (סופרים וכדומה) ואישי ציבור. עם הדמויות המוכרות שנקברו בהר הזיתים נמנים הרמב"ן, רבי עובדיה מברטנורא, הבתולה מלודמיר, יואל משה סלומון, אליעזר בן יהודה ובנו איתמר בן אב"י, בוריס שץ, דוד ילין ומשפחתו בהם אביו יהושע ובנו אליעזר ילין, הנרייטה סאלד, המשוררת אלזה לסקר שילר, הסופר חיים הזז, פנחס רוטנברג, ליאו מוצקין, יוסף ויץ, ובנו לוחם הפלמ"ח יחיעם ויץ שעל שמו קרוי קיבוץ יחיעם, מאיר פיינשטיין ומשה ברזני, הרב אברהם יצחק הכהן קוק לצד אביו ובנו הרב צבי יהודה קוק, הרב שלמה גורן, ובסמוך אליו חותנו הרב דוד כהן המכונה "הרב הנזיר", השרים: חיים משה שפירא, זלמן ארן, זבולון המר. ש"י עגנון, אורי צבי גרינברג ולידו ישראל אלדד, המשוררת זלדה, אהרן צייטלין, דוד שחר, אליעזר ליבנה, מנחם בגין.

- בחרו שתי דמויות מתוך הרשימה, וחקרו אודותם.
- הציגו לפני חבריכם את המידע שאספתם על הדמויות ליד קברם, בסיוור על הר הזיתים.

בית הקברות חולל במהלך השלטון הירדני (1967-1948). רבות ממצבותיו נלקחו והשתמשו בהן כחומרי בניין. נוסף על כך, בית המלון "אינטרקונטיננטל" (כיום מלון שבע הקשתות) נבנה בפסגת ההר, בחלקו על-גבי קברים, וכביש "דרך יריחו", שנסלל בשטח בית-הקברות, הרס קברים רבים שהיו בתוואי הכביש. לאחר מלחמת ששת הימים שיפץ משרד הדתות את בית הקברות והקבורה במקום חודשה. גם היום שטחים נרחבים בבית העלמין הרוסים והפגיעה במצבות וקברים עדיין נמשכת. הקמתה של שכונת מעלה הזיתים בקרבת בית הקברות הגבירה את תחושת הביטחון באזור וצמצמה את הוונדליזם. במהלך השנים שבהם היה הר הזיתים מחוץ לתחומי ישראל, הוקם הר המנוחות כבית קברות חליפי לירושלמים וכיום קשה לקנות חלקת קבר בהר הזיתים, בשל חוסר במקום.

אגדות ומסורות יהודיות על הר הזיתים

על פי המדרש היונה של נח הביאה לו את עלה הזית מהר הזיתים.

אחרית הימים: הנבואה האחרונה בספר זכריה עוסקת ביום הדין שבאחרית הימים. על פי תיאור זה, ה' יאסוף את כל הגויים למלחמה על ירושלים. הגויים ילכדו את העיר יהרסו את בתיה ויגלו את חציה לגולה. בשעת שפל זו יצא ה' ויילחם בגויים. רגלי אלוהים יעמדו על הר הזיתים שיבקע, ההר יתבקע צפון-דרום ובין שני חלקיו יוצר גיא ענק: **וְעָמְדוּ רַגְלָיו בַּיּוֹם-הַהוּא עַל-הָרֵי הַזֵּיתִים אֲשֶׁר עַל-פְּנֵי יְרוּשָׁלַם מִקֶּדֶם וְנִבְקַע הָרֵי הַזֵּיתִים מִחֶצְיוֹ מִזְרְחָה וַיִּמָּה גֵיא גְדוֹלָה מְאֹד וּמֵשׁ חֲצֵי הָהָר צָפוֹנָה וְחֶצְיוֹ-נִגְבָּה. וְנִסְתָּם גֵיא-הַרְי כִּי-יִגִיעַ גֵי-הָרִים אֶל-אֶצֶל וְנִסְתָּם כְּאֲשֶׁר נִסְתָּם מִפְּנֵי הָרְעַשׁ בְּיַמֵי עֲזִיָה מֶלֶךְ-יְהוּדָה וְבָא יְהוָה**

האומה. זהו בהר הזיתים את שמות האישים, הנחשבים ל"גדולי האומה" שנקברו לאחר הקמת בית הקברות בהר הרצל ונסו לברר:

- מדוע בחרו אישים אלה להיקבר בהר הזיתים (ולא בהר הרצל)?
- איזו "הצהרת זהות" טמונה בקבורתם, דווקא שם?
- האם אתם מזדהים עם "הצהרת זהות" זאת? מדוע?

הר הרצל

הר הרצל הוא הר המתנשא לגובה של 834 מטר מעל פני הים ונמצא במערב ירושלים, ביער ירושלים, בין השכונות עין כרם, בית הכרם, בית וגן, ויפה נוף ובנוי בצורת פארק עירוני גדול עם פנסי רחוב ועם ברזיות. על חלקו הצפוני של ההר נמצא בית הקברות הלאומי של מדינת ישראל ואילו בחלקו הדרומי נמצאת רחבת קבר הרצל וסביבה בית הקברות האזרחי הממלכתי בו קבורים מנהיגי המדינה וחלקת המעפילים שטבעו בדרכם אל הארץ. באזור הכניסה הראשית מצוי גן האומות בו ניטעו עצים בידי משלחות זרות שביקרו במקום.

בהר הרצל נמצאים מספר מוסדות לאומיים, בהם חלקת קברו של בנימין זאב הרצל, ולידו בית הקברות הצבאי הראשי של מדינת ישראל בו שמורים מקומות קבורה עבור ראשי צבא הגנה לישראל ועבור ראשי משטרת ישראל, חלקת גדולי האומה עבור מנהיגי המדינה ולידה חלקה מיוחדת עבור

אֱלֹהֵי כָל-קְדָשִׁים עִמָּךְ. זכריה פרק יד', פסוקים ד'-ה'. הר הזיתים מוזכר כאתר אחרית הימים בהשפעת חזון זכריה גם ב"צוואת נפתלי" בימי הבית השני: "ובשנת הארבעים לחיי ראיתי חזון על הר הזיתים מקדם לירושלים כי השמש והירח נדמו".

תחיית המתים: עד לספר "מעשה דניאל" מהמאה ה-10 לא נזכר הר הזיתים כמקום שבו יתקע אליהו בשופר ויחיה מתים. רעיון תחיית המתים בהר הזיתים נמצא רק במדרש מהמאה ה-11 "פסיקתא רבתי": "ואלו שבלעו ברבלתה הקב"ה עושה להם מחילים מחילים מלמטן. והם מחלדים בהם עד שהם מגיעים תחת הר הזיתים שבירושלים, והקדוש ברוך הוא עומד עליו והוא נבקע להם והם עולים מתוכו. כמו שזכריה אומר "ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים אשר על פני ירושלים מקדם". רעיון גלגול המחילות ותחיית המתים בירושלים, אמנם מופיע בתלמוד אך לא בהקשר של הר הזיתים.

מתוך: ויקפדיה

שאלות לדין

- כיצד ההיסטוריה והמסורות על הר הזיתים השפיעו על רצונם של אנשים להקבר בהר הזיתים? הסבירו
- בשנת 1949, עם העלאת עצמותיו של בנימין זאב הרצל לישראל, נחנך בית הקברות בהר הרצל, כפנתיאון לגדולי

אתר קבר הרצל

הרקע להקמתו – בשנת 1948 עוד לפני סיומה של מלחמת העצמאות, החליטה ממשלת ישראל במסגרת מאמצייה לביסוס מוסדות המדינה (המוחשיים והסמליים) – להעלות את עצמותיו של חוזה המדינה בנימין זאב הרצל ולקבורן בשטח המדינה. בכך הייתה מעוניינת הממשלה ביצירת אתר קבורה ממלכתי וייצוגי – פנתאון של מנהיגי המדינה ושל ההנהגה הציונית שקדמו להקמתה. הרצל, שנפטר בשנת 1904, ביקש בצוואתו להיקבר בווינה ולהיות מועבר בידי נציגי העם היהודי יחד עם בני משפחתו לקבורה, בארץ ישראל, אולם לא ציין במפורש את המקום בו הוא מבקש להיקבר.

הוועדה, שלא הייתה מעוניינת לקבור את הרצל בבית קברות קיים, אלא ליצור אתר חדש בעל משמעות סמלית לתקומת המדינה אותה חזה, בחרה בירושלים כמקום קבורתו וזאת לא רק עקב היותה הבירה, אלא גם לצורך הדגשת ריבונותה של ישראל על העיר, שהייתה אמורה להישאר תחת ריבונות בינלאומית על פי תוכנית החלוקה של האו"ם משנת 1947. מבין החלופות נבחרה פסגה חשופה באזור שכונת "בית וגן" במערב ירושלים, שכונתה עד אותה תקופה בשמה הערבי "אלשראפה" ("הנשקפת"). אזור זה נכבש על ידי פלוגת יהונתן במלחמת העצמאות בשנת 1948 ושימש כבסיס כוחות עיקרי לחיילים שנקראו לכבוש את העיר. בין השיקולים שהובילו לבחירת האתר צוינו שליטתו הטופוגרפית על האזור (זו היא אחת הפסגות הגבוהות ביותר בירושלים, בגובה 834 מ' מעל פני הים) וריחוקו מקו הגבול עם צבא ירדן. טקס הקבורה נערך ב-17 באוגוסט 1949, ועל הקבר הוצבה מצבה זמנית, בעוד תהליך עיצוב האתר כולו, ארך עוד כמה שנים.

זאב ז'בוטינסקי ובני משפחתו, חלקת ראשי התנועה הציונית ומשפחת הרצל, חלקת המעפילים שנספו בדרכם אל הארץ, לוחמי מחתרות שנהרגו טרם הקמת המדינה, ועתיד לקום בו היכל הזיכרון הלאומי שבו יונצחו כל הנופלים בהגנה על הארץ[1].

במורדותיו המערביים של ההר שוכן, בכתף ההר המכונה הר הזיכרון – המוזיאון והמרכז לחקר השואה "יד ושם" וכן מוזיאון הרצל. כמו כן הוא משולב עם אנדרטאות רבות לזכר הנופלים בהגנה על הארץ ולזכר חללי פעולות טרור.

ביום הזיכרון לחללי מערכות ישראל נערכים בהר הרצל הטקסים המרכזיים לזכר חללי צה"ל, חללי משטרת ישראל, וחללי הטרור בארץ בהשתתפות ראשי המדינה, ראש הממשלה ונשיא המדינה. כמו גם ברחבת הר הרצל נערך "טקס הדלקת המשואות" המשמש בתור הטקס המרכזי לפתיחת אירועי יום העצמאות.

הכניסה הראשית להר הרצל
צילום: Atbannett

ופאולינה, ונקברו ב"חלקת משפחת הרצל וראשי ההסתדרות הציונית".
בצמוד אל החלקה ישנה מרפסת נוף הצופה אל ירושלים.

תהליך "התקדשותו" של הר הצל כסמל המרכזי לזיכרון הקולקטיבי של מדינת ישראל הוא תוצאה של גורמים נוספים מלבד קבורת הרצל בפסגתו:

- ◆ קבורתם של מנהיגים ציוניים נוספים באתר, בהם זאב ז'בוטינסקי, מקים התנועה הרוויזיוניסטית, וראשי ההסתדרות הציונית.
- ◆ הקמת חלקת "גדולי האומה" בה נקברו ראשי ממשלות, נשיאים ויושבי ראש הכנסת.
- ◆ קיום טקסיה הרשמיים של המדינה ברחבת הפארק, ובראשם טקס יום העצמאות, המתקיים במקום עד היום.
- ◆ הקמת מוסד יד ושם על שלוחה קרובה להר, המכונה כיום הר הזיכרון. ניתן לראות בקרבה בין המוסדות סמל לאחד הנרטיבים המרכזיים בתרבות הישראלית (במיוחד בשנים הראשונות להקמתה) והוא המעבר שביצע העם היהודי "משואה לתקומה", כאשר הר הרצל מביע הן את השאיפה להקמת המדינה (בדמות קברו של הרצל והמנהיגים הציוניים) והן את המחיר להקמתה (בדמות בית העלמין הצבאי).

- אתם מתבקשים ללוות קבוצת נערים יהודיים מחו"ל לסיור בהר הרצל, ולהסביר להם על "קדושתו" של הר הרצל בעיני העם במדינת ישראל. כתבו הסבר משכנע.

רחבת הר הרצל – הרחבה שלפני קברו של הרצל משמשת מדי שנה כאתר טקס הדלקת המשואות – הטקס הרשמי של סיום אירועי יום הזיכרון לחללי

- מהי ההצהרה המובלעת בהחלטה לקבור את הרצל בבית קברות חדש?
- מהי המשמעות הסמלית של החלטה זו, ומה דעתכם עליה?
- אילו הייתם יכולים ליעץ לוועדה היכן לקבור את הרצל, איזו עיר הייתם בוחרים – תל אביב או ירושלים? נמקו את בחירתכם.

קברו של בנימין זאב הרצל
צילום: אבי קדמי

אתר הקבר – לאחר טקס הקבורה הוקמה ועדה משותפת לממשלת ישראל ולהסתדרות הציונית שמטרתה הייתה החלטה על תכנון קברו של הרצל וסביבתו. ישראל, שהייתה באותה תקופה בשיאו של משבר כלכלי ותחת משטר ה"צנע" לא יכלה להרשות לעצמה הקמת אנדרטה רחבת היקף. לפיכך הופיעה במפרט התחרות לתכנון האתר בקשה לפשטות וצניעות המתאימות "לתנועה עממית ולמדינה צעירה שנאבקת על קיומה ועסוקה במפעל קיבוץ הגלויות" וכמו כן לא לעבור על האיסור ההלכתי בעשיית "פסל ותמונה". המפרט דרש, מלבד תכנון קבר הרצל, גם את תכנון קברם של בני משפחתו ואת קברו של דוד וולפסון (ממשיכו של הרצל בראשות התנועה הציונית). ליד קברו של הרצל, נקברו הוריו. בספטמבר 2006 הועלו עצמות ילדיו האנס

- למחשבה ולדין: מהו המסר בשילוב "גן האומות" בין המוסדות הלאומיים-ציוניים? מה דעתכם על מסר זה?

בית הקברות האזרחי הממלכתי של מדינת ישראל

בשנת 1952 עם פטירתו של אליעזר קפלן חיפש ראש הממשלה דוד בן גוריון מקום ראוי ומכובד לקבורתו ולבסוף הוחלט על קבורתו בסמוך אל קברו של הרצל שלמעשה היה הקבר הראשון בחלקת גדולי האומה וקבע למעשה את הר הצל בתור בית הקברות הלאומי של ישראל.

קברה של ראש הממשלה לשעבר, גולדה מאיר צילום: כיכר השבת

תיאור האתר

- ◆ חלקת גדולי האומה – היא חלקת קבורה ממלכתית שיועדה לקבורת גדולי המנהיגים של מדינת ישראל: נשיאי מדינת ישראל, ראשי הממשלה, יושבי ראש הכנסת, בעלי עיטור הגבורה ובני זוגם של כל אחד מאלה.
- ◆ חלקת משפחת ז'בוטינסקי – היא חלקת קבורה ממלכתית שיועדה במיוחד עבור זאב ז'בוטינסקי ובני משפחתו ליד חלקת גדולי האומה ובסמוך אל קברו של בנימין זאב הרצל.
- ◆ חלקת ראשי ההסתדרות הציונית העולמית ומשפחת הרצל – היא חלקת קבורה ממלכתית בה נקברו ראשי ההסתדרות הציונית העולמית ובני משפחתו של בנימין זאב הרצל. החלקה ממוקמת בסמוך לקברו של קברו של הרצל וסמוך אל חלקת גדולי האומה.

מערכות ישראל ותחילת חגיגות יום העצמאות. הטקס כולל פתיחת חגיגות יום העצמאות והדלקת המשואות. הטקס בהשתתפות יושב ראש הכנסת פותח באופן רשמי את חגיגות יום העצמאות. בתחילת הרחבה נמצאת סככת בטון להרצאות.

טקס הדלקת המשואות, 2006

גן האומות – בחלקו הדרומי של הר הרצל בשטח הנמצא בין קברו של הרצל והכניסה הראשית נמצא "גן האומות" שבו ישנם עצים שניטעו בידי נשיאים וראשי מדינות שביקרו בארץ. על כל עץ מצוין שם הנוטע של אותה המדינה וסוג העץ שניטע. בקצה הגן ליד רחבת הכניסה נמצא פסל החנוכייה. מוזיאון הרצל – ברחבת הכניסה הראשית ניצב מוזיאון הרצל, ובו תצוגה על חייו ופועלו, כולל שיחזור חדר עבודתו בווינה על רהיטיו המקוריים. בשנת 2005 שופץ ושודרג המוזיאון והפך לאינטראקטיבי. בצמוד אליו פועלת המדרשה ללימודי ציונות על שם ד"ר אריה צימוקי. המוזיאון נמצא בכניסה הראשית אל הר הרצל בקצה שדרות הרצל ופינת הכביש המוביל אל יד ושם

החליטה הקרן הקיימת לייעד את מורדותיו הצפוניים של ההר לצורך הקמת בית העלמין הצבאי של ירושלים, אליו יועברו גופותיהם של הנופלים בקרבות על ירושלים, זאת מתוך מודעות לסמליות הרבה בבחירת האתר.

אתר בית העלמין – המצבות בבית העלמין הצבאי בהר הרצל הוקמו על פי תבנית אחידה לפיה המצבות מאוזנות, ועליהן מונחת כרית אבן עליה חקוקים פרטי הנופל. הכרית, אבן שצדדיה אינם מסותתים מסמלת את אבני הכותל עליהם מרבים לשפוך דמעות והם השריד היחיד שנותר מחורבן הבית שאליו מתגעגעים ומייחלים לבנייתו מחדש. בחלק מהאתרים שובצה ערוגת פרחים בלב המצבה. תכנון בית העלמין מושפע מהטופוגרפיה באתר והוא מחולק למספר רב של חלקות הבנויות במפלסים לאורך המדרון. הנקברים בחלקות מחולקים על פי תקופות היסטוריות ואירועים מרכזיים.

- איזו הצהרה לאומית מובלעת בהחלטה על הקמת בית הקברות הצבאי הראשי, דווקא על הר הרצל?
- מה דעתכם על החלטה זו? נמקו להרחבה בנושא אתרי הנצחה וזיכרון נוספים בהר הרצל ראו נספח 2.

הר הזיכרון לזכר קורבנות השואה (נקרא גם "כתף הר הזיכרון") – היא שלוחה במערבו של הר הרצל בגובה 806 מטר מעל פני הים הנושא את שמו ממוסד יד ושם – המוסד הרשמי להנצחת השואה הנמצא בראשו. הר הזיכרון מסמל את צמיחתו ותקומתו של העם היהודי בארצו על ידי כך שהוא מנציח את קטסטרופת השואה שלאחריה צמחה מדינת ישראל, את המנהיגים הגדולים שהובילו את העם לתקומה זו ואת החיילים שהגשימו את החזון הציוני מאז מלחמת העולם השנייה ועד היום. הרחוב המוביל אליו נקרא בשם: רחוב

◆ חלקת המעפילים בהר הרצל – היא חלקת קבורה ממלכתית לכבוד המעפילים שניסו להגיע לארץ דרך הים ונספו בעת דרכם אל הארץ. החלקה כוללת אנדרטאות לזכר החללים שמקום קבורתם לא נודע עד היום. החלקה מצויה בתחילת השביל היורד אל יד ושם סמוך אל אנדרטת נצר אחרון.

- האם, לדעתכם, ראוי ש"גדולי האומה" יקברו ב"פנתיאון" לאומי, ולא בבית קברות רגיל שבו קבורים אנשים מן השורה? דונו בשיקולי "בעד" ו"נגד"
- מה דעתכם על "גדולי האומה" שבחרו להיקבר בהר הזיתים ולא בהר הרצל? מהם, לדעתכם, השיקולים שלהם? מה דעתכם על שיקולים אלה?

בית הקברות הצבאי הלאומי של מדינת ישראל

במקביל לתהליך הבאתו לקבורה של הרצל (ובתחילה גם ללא קשר ישיר) החל משרד הביטחון בשנת 1949 לפעול להקמתם של מספר בתי קברות צבאיים מרכזיים שבהם יובאו לקבורה ההרוגים הרבים של מלחמת העצמאות. במספר ערים נבחרו שטחים בהם יוקמו בתי העלמין הצבאיים, וכך פנה משרד הביטחון אל הקרן הקיימת על מנת לאתר אזור בירושלים שבו יוקם בית העלמין הצבאי של העיר. זמן קצר לפני טקס קבורתו של הרצל בפסגת ההר

חלקת הל"ה בבית הקברות הצבאי צילום: תמר הירדני

אנו עם אָבֶל, אך לא נואש. עטופי יגון, אך רחוקים מחמלה עצמית. מקוננים על אסון, נזכרים בחטאינו, קטיגורים [בקורתיים] על עצמנו. האָבֶל הוא קריאה לתשובה, **אנו עם השרוי באבל שתכליתו תיקון**. צער כה עמוק מטהר. זוהי דרך שלא במתכוון להעמקת רגש החמלה, להבנה שההיסטוריה החולפת לנגדנו אינה סוף פסוק. הקינה מטילה את צלילה לתוך קול צחוקנו. אולם הצער העמוק טעמו גם כהקדמה לגאולה.

אברהם יהושע השל

שְׁהָר הַזִּיכְרוֹן יִזְכּוֹר בַּמְקוֹמִי / יְהוּדָה עֲמִיחִי
 שְׁהָר הַזִּיכְרוֹן יִזְכּוֹר בַּמְקוֹמִי,
 זֶה תִּפְקִידוֹ. שְׁהֲגֵן לְזֵכֶר יִזְכּוֹר,
 שֶׁהָרֹחַב עַל שֵׁם יִזְכּוֹר,
 שֶׁהַבְּנִיין הַיְדוּעַ יִזְכּוֹר,
 שְׁבֵית הַתְּפִילָה עַל שֵׁם אֱלוֹהִים יִזְכּוֹר,
 שֶׁסֵּפֶר הַתּוֹרָה הַמִּתְגַּלְגֵּל יִזְכּוֹר...
 שְׁחֵיית הַשְּׂדֵה וְעוֹף הַשָּׁמַיִם יֵאָכְלוּ וְיִזְכּוֹרוּ,
 שְׁכּוֹלֵם יִזְכּוֹר. כְּדֵי שְׁאוּכַל לִנְחוּחַ.

הזיכרון (לזכר קורבנות השואה) ומקיף אותו רחוב בשם דרך ישראל שוכמן שהיה מנהלו הראשון של מוסד יד ושם ומתחבר אל דרך יוסף וייץ שנקרא על שמו של יוזם הקמת הר הצל.

מתוך: ויקפדיה

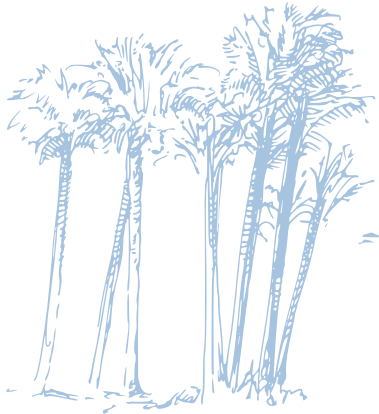
שאלות לדיון

- מדוע, לדעתכם, הוקם אתר הזכרון הלאומי באתר החדש בהר הרצל, ולא בהר הזיתים? נמקו
- מה תפקידו של הזכרון בעיצוב הזהות?
- הזיכרון: נכס או נטל? הביעו עמדות מנומקות לכאן או לכאן. העזרו בטקסטים הבאים:

ואולי זהו הצו הפדגוגי [החינוכי] של שארית הדור שלאחר אושוויץ לנסות ולחרות על לוח הזיכרון של הדורות הבאים את המסר, הקשה אבל הכן והאמיתי, של דורנו, לאמור: יהודי שידע את השואה – חייו הם מתח מתמיד בין ברוך וארור, בין קידוש החיים וקללתם. ידיעת התהום שעל פיה עמדנו אי בזה היא מעתה חלק בלתי נפרד מתודעתנו ההיסטורית ומזהותנו היהודית.

אבא קובנר,

המקור: מאגר תעודות מתקופת השואה, מכללת סמינר הקיבוצים

● מה הייתן מציעים להוסיף, לשנות, להסיר מתכנית הסיור בהתאם לתכנית הלימודים? מדוע?

כדאי מאוד ליזום עבודה בקבוצות על אתר נבחר במסלול הסיור ולבקש מן התלמידים המלצה למטיילים אחרים על האתר, ותרומתו לגיבוש זהות יהודית ישראלית. ההמלצה תתייחס לשאלות הבאות:

- אילו מרכיבים של זהות מחזק הסיור באתר הנבחר?
- מדוע חשוב לחזק מרכיבי זהות אלה?
- מה באתר כדאי לראות, ולמה לשים לב במיוחד, כדי לחזק את מרכיבי הזהות הנ"ל?
- מה עוד כדאי לדעת על האתר?

לסיום חוויתי של הפעילויות כדאי להציע עבודה יצירתית בקבוצות:

- יצירת בול, או כרזה בנושא זהות יהודית ישראלית, תוך שילוב חוויות ואתרים מן הסיור.
- יצירת סרט קצר: "חוויה של זהות" בו ישולבו תמונות מן הסיור מלוות בקטעי קריינות שבהם יספרו התלמידים על התהליך שעברו בבירור הזהות האישית במהלך הלימוד ובמהלך הסיור.
- הצעת יוזמה לשיקום/שיפוץ/חידוש פינת הזיכרון בביה"ס, או אנדרטת הנופלים ביישוב ויישומה.

שאלות לדיון

- מהו המסר הלאומי - ממלכתי בהקמת הר הרצל?
- מהן המטרות של מסר זה ביחס לזהותנו כיהודים וכישראלים?
- איזו "הצהרת זהות" טמונה בקבורה בהר הרצל?

הצעות לפעילויות סיכום בכיתה לאחר הסיור

- מומלץ לחזור ולסכם עם התלמידים את מסלול הטיול, האתרים שבמסלול, וזיקתם לנושא הטיול ולברר:
- חוויות אישיות באתרים תוך התייחסות לשאלה - מה זה עשה לזהות שלי כיהודי וכישראלי.
 - היכן הרגשתי "יהודי", והיכן הרגשתי "ישראלי"? מדוע?
 - האם הזהות היהודית והזהות הישראלית שלנו סותרות זו את זו? האם הן משלימות זו את זו? מדוע?
- לאחר העיסוק במימד החוויתי רגשי, חשוב מאוד לקיים דיון על הקשר בין הסיור לנלמד בתכנית תרבות ישראל סביב השאלות:
- מהם יעדי תכנית המקצוע בכיתה ז'?
 - כיצד הסיור מקדם השגת יעדים אלה?

סיור שני:

ירושלים - פסיפס של זהויות וגוונים

מטרה: הכרת הגוונים והזרמים היהודיים בירושלים כמראה של החברה הישראלית כולה

שכונות וגוונים יהודיים וישראלים בירושלים

שכונת מאה שערים - מאה שערים היא שכונה חרדית ותיקה במרכז ירושלים, הממוקמת בקרבת מרכז העיר והעיר העתיקה.

צילום: אילנה שקולניק

מאה שערים הייתה השכונה החמישית, הגדולה ביותר והמרוחקת ביותר שנבנתה מחוץ לחומות העיר העתיקה. הוקמה בידי אנשי היישוב הישן היוצאים מהעיר העתיקה. קדמו לה משכנות שאננים, מחנה ישראל, נחלת שבעה ובית דוד.

מייסדי השכונה בחרו לה שם מפסוק מפרשת תולדות, שהייתה פרשת השבוע בזמן ייסוד החבורה: "ויזרע יצחק בארץ ההיא וימצא בשנה ההיא מאה שערים ויברכהו ה'" (בראשית, כו, יב), וכן בגלל שמייסדיה מנו מאה חברים.

באייר תרל"ד (מאי 1874) הונחה אבן הפינה לשכונה ובראש חודש כסלו תרל"ה (דצמבר 1874) הושלמה בנייתם של עשרת הבתים הראשונים בשכונה. בתרמ"א חגגו את חנוכת השכונה כולה, ובמהלכה הוגרלו בתי השכונה בין חברי הקבוצה.

מבנה השכונה והתפתחותה - בתי השכונה נבנו כחומה רציפה, מטעמי ביטחון, וקירותיהם החיצוניים מקיפים חצר פנימית גדולה. כמו בעיר העתיקה באותם ימים, השערים נסגרו עם רדת הלילה ונפתחו שוב עם בוקר. בחצר מוקמו בורות המים המרכזיים של השכונה. עם גידול אוכלוסיית השכונה נבנו בתים נוספים בתוך אותה חצר, כך שאיבדה במידה רבה את אופייה המקורי.

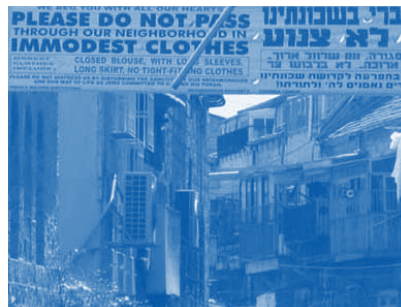
חומה בתוך חומה:
רחוב מאה שערים

הסתגרות והתבדלות, כמעין "גטו" מרצון, המדמה במידת מה את אורת ה"שטעטל" המזרח אירופאי. אנשי העדה החרדית מארגנים לעתים הפגנות וצעדות כנגד "השלטון הציוני" ואי שמירת השבת בעיר.

השכונה סובלת מהזנחה, צפיפות ולכלוך, המעיבים על איכות החיים בה. לאחרונה מסתמנת מגמה של שיפוץ והרחבה של בתים בשכונה תחת פיקוח עיריית ירושלים והמועצה לשימור אתרים.

אופייה המיוחד של השכונה מושך קבוצות תיירים הבאים להתרשם ממנה. ביקורים אלה גורמים לעתים לחיכוכים בין המבקרים לבין חלק מהתושבים, המתנגדים בעיקר לכניסת נשים בלבוש שנתפס על ידם כבלתי צנוע. בשבתות וחגים סגורה השכונה לכניסת כלי רכב.

מראה אופייני בשכונת מאה שערים שלט הקורא ללבוש צנוע של נשים צילום: אילנה שקולניק

באוקטובר 2011 פסק בג"ץ כי בשכונה לא תתאפשר עוד הקמת גדרות, מתיחת בדי יוטה או הצבת סדרנים פרטיים, כדי לאכוף הפרדה בין גברים לנשים, וכי ימונה איש קשר בין המשטרה לתושבים, שירכז תלונות שיופנו בעניין.

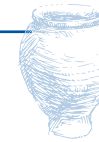
בשנת תר"ן (1890) כללה השכונה 200 בתים וכ-800 תושבים, ושלוש שנים לאחר מכן עלה מניין הבתים ל-300 ומספר התושבים לכ-1,500, כתוצאה משיעור הילודה הגבוה וגלי העלייה ממזרח אירופה.

ניהול השכונה הופקד בידי ועד אשר מנה 7 חברים ואכף את התקנון הנוקשה של השכונה. בצד הקפדתו היתרה על ניקיון השכונה וקביעת תקנות באשר לניקוז מים באמצעות מרזבים אל בורות המים, דאג הוועד גם לשמר את אופייה האדוק בתקנות מסוג "אסור להשכיר דירה למי שאינו מוחזק לישראל כשר". כדי למנוע חשש שברבות הימים ישתנה אופי האוכלוסייה, נקבע מראש כי התקנות הן לדורות ואין לשנותן.

הגידול המהיר באוכלוסייה פגע בסטנדרטים התברואתיים והיא הפכה למקום מגורים צפוף ומוזנח. לכך תרמה גם העובדה שלאחר מלחמת העצמאות וחלוקת ירושלים הייתה השכונה לשכונת ספר הסמוכה לגבול הירדני.

מאה שערים כיום – השכונה מורכבת כיום מרוב מוחלט של חרדים המשתייכים לזרמים שונים, בעיקר חסידים וליטאים, וכוללת עשרות ישיבות, בתי כנסת וכוללים. סביבה נבנו שכונות, קריות ושיכונים חרדיים נוספים. הכיכר המרכזית באזור היא כיכר השבת, המחברת את מאה שערים עם שכונת גאולה הסמוכה.

לצד נוכחות של החסידויות הגדולות, כגון חסידות גור וחסידות קרלין, מהווה השכונה גם מעוז של החסידויות המשתייכות לעדה החרדית: תולדות אהרון, תולדות אברהם יצחק, סאטמר וכן נטורי קרתא. קבוצות אלה מוכרות בהתנגדותם החריפה למדינת ישראל ולציונות. הן בחרו בדרך חיים של

בשכונה נבנו "ישיבת חתם סופר" שנועדה למקום לימוד לחסידי השכונה ו"ישיבת כתב סופר" לתושבים שלא השתייכו לתנועת החסידות. כמו כן נבנו בתי כנסת, תלמוד תורה, מקווה, בית מרחץ, תנור שכונתי ומשרדים להנהלת הכולל.

אוכלוסיית בתי אונגרין היא הומוגנית וסגורה ומתגוררים בה חרדים חסידיים ממוצא הונגרי. חלק גדול מתושבי השכונה הינם חסידי תולדות אהרן, תולדות אברהם יצחק, וסאטמר. מאז הוקמה ועד היום, כמעט ולא השתנו פני השכונה והמראה הציורי שלה מזכיר גטו יהודי במזרח אירופה. בשנת 2010 עברה השכונה שיפוץ וחדוש במסגרת פרויקט שיקום שכונות של עיריית ירושלים אך מראה השכונה נשמר

צילום: כיכר השבת

בקפדנות. זהו מיתחם הבנוי בצורת משולש אשר שתי צלעותיו הם בניי מגורים ארוכים בני 4 קומות הבנויים לאורך כ-65 מ'. הבסיס למשולש הוא בית מדרש המשמש כמקום של לימוד ובית כנסת. בתווך, בין צלעות המשולש – חצר גדולה ומרופפת, רוחשת חיים, בה עוברים תושבי השכונה, ילדים משחקים, וחבלי כביסה נמתחים לאורכה. פתחי הדירות בבנינים פונים אל החצר הפנימית וכך גם המעבר ביניהן נבנה עם מעקה הפונה לחצר.

חסידי "תולדות אהרן". צילום: אלימלך גרסטל – סוכנות הידיעות "חדשות 24"

נוף אנושי בשכונת מאה שערים. צילום: נתי הרניק, לע"מ

בתי אונגרין – בתי אונגרין היא שכונה חרדית במרכז ירושלים, המהווה כיום חלק מן המתחם המורחב של שכונת מאה שערים.

היסטוריה: השכונה נוסדה בשנת 1891 והיוותה חלק מתנופת ההתפשטות הרחבה שאפיינה את העיר באותה העת כחלק ממגמת היציאה מהחומות. בשנת 1890 קרא רבה של ירושלים, הרב שמואל סלנט למנהלי הכוללים להקים שכונות מחוץ לחומות, עקב הצפיפות הרבה שהייתה בעיר העתיקה. כולל שומרי החומות שהיה העשיר מבין הכוללים רכש קרקע סמוך לשכונת מאה שערים ובנה את שכונת "אונגרישע הייזער" (בתי הונגרים) שיועדה ליהודים עניים יוצאי הונגריה. בשנת 1898 כבר היו בשכונה 35 בתים שכללו מאות דירות.

השכונה ממוקמת מצפון לשכונת מאה שערים, וממזרח ומדרום לשכונת בית ישראל. מצפון לשכונה ממוקמת שכונת קריית שומרי אמונים. לאחר מלחמת השחרור ב-1948 סומן הגבול בין ישראל וירדן בצמוד לבתי השכונה ממזרח. באחד מגגות הבתים הוצבה עמדה של צה"ל אשר צפתה אל "מעבר מנדלבאום" ושכונת שייח' ג'ראת, עד מלחמת ששת הימים.

היסטוריה: בשנות ה-70 של המאה ה-19 החלה עלייתם של יהודי בוכרה לירושלים, הודות לפועלם של השד"רים, הרב רפאל אוחנה והרב יוסף ממון. בשנת 1889, עם הקמת השכונות החדשות בירושלים אשר מחוץ לחומות והגעת מספר חברי הקהילה לכ-200 איש, התאגדו יהודי בוכרה בחברה ושמה "חברת ציון מקהילת-קודש בוכארה וסביבותיה". הם החליטו להקים שכונה לקהילה בעיר, אשר תיקרא "רחובות", בעקבות הפסוק מספר בראשית: "וַיַּחַפֵּר בְּאֵר אַחֲרַת וְלֹא רָבוּ עֲלֵיהֶּ; וַיִּקְרָא שְׁמָהּ רְחוּבוֹת וַיֵּאמֶר כִּי-עֲתָה הֶרְחִיב יְהוָה לָנוּ וּפְרִינוּ בְּאֶרֶץ" (בר' כו, 22). לשם בניית השכונה שלחו חברי הקהילה אגרת מיוחדת ליהודי בוכרה ובה ביקשו את תרומתם על מנת ש"שם קהילתנו יגדל ויתנוסס תוך עיר קדשנו ותפארתנו".

מחצרות השכונה. צילום: תמר הירדני

בית יהודי - חפץ. צילום: תמר הירדני

בימינו: עם הזמן איבדה שכונת הבוכרים מזוהרה ונזנחה. בתיה היפים התיישנו, וחלקם אף נהרסו. כמו כן, התמעטה בה הקהילה הבוכרית, וכיום עוברת השכונה תהליך של התחדדות. עם זאת, לאחרונה הוחלט על

שאלות לדיון

- מהי תרומתן של השכונות החרדיות לפסיפס האנושי בירושלים?
- מדוע, לדעתכם, מקפידים תושבי השכונות להסתגר במעין "שטייטל"? כיצד זה שומר על זהותם?
- האם במדינת ישראל בימינו, יש מקום להסתגרות זו? מדוע?
- תושבי השכונות החרדיות וזהותם היהודית - ישראלית בעולם משתנה: כיצד?

צילום: תמר הירדני

שכונת הבוכרים היא שכונה בלב ירושלים, שנבנתה בשנת 1894 על ידי יהודי בוכרה. שכונת הבוכרים שוכנת בחלקו הצפוני של מרכז ירושלים, וגובלת בשכונות סנהדריה מצפון, כרם אברהם ממערב, גאולה מדרום ובית ישראל ממזרח.

היסטוריה: השכונה הוקמה בראשית שנות ה-20 של המאה ה-20 על אדמות שהיו בבעלותה של הכנסייה היוונית-אורתודוקסית, אשר כונו ג'נזריה, והוחכרו לחברת הכשרת היישוב בשנת 1922. החברה העסיקה את האדריכל היהודי יליד גרמניה, ריכרד קאופמן, שתכנן אותה כשכונת גנים בהשראת עיר הגנים האירופאית, תוך יישום עקרונות הסגנון הבינלאומי שרווח באותה עת בארץ ישראל. בוני השכונה היו ברובם מהפכנים, אנשי גדוד העבודה ע"ש יוסף טרומפלדור שאת אוהליהם פרסו ליד מנזר רטיסבון. בשלב הראשון תוכננה "רחביה א'", שגבולותיה היו רחוב המלך ג'ורג' במזרח, רחוב רמב"ן בדרום, רחוב אוסישקין במערב ורחוב הקרן הקיימת בצפון. מאוחר יותר נבנו גם הרחבות לשכונה – רחביה ב', ג' וד'. על פי התקנות המקוריות של ועד השכונה הותר לפתוח בתי מסחר רק בשני הרחובות הראשיים שבשולי השכונה, וזאת כדי לשוות לה אופי פסטורלי. הרחובות שנועדו למעבר לכלי רכב היו צרים כדי שלא יהפכו לסואנים מדי, ואילו השדרה הירוקה החוצה את השכונה מצפון לדרום נועדה להולכי רגל ולמטיילים והיא רחבה יחסית.

ראשוני תושביה באו ממשפחות ספרדיות מבוססות שהשפיעו על בחירת שמות הרחובות ומנהיגי היישוב היהודי הנבנה בארץ ישראל, ורבים מתושביה הבאים לאורך הדורות היו מנכבדי המדינה. בין תושביה המפורסמים היו מנחם אוסישקין, יצחק בן-צבי, ארתור רופין, דב יוסף, גרשם שלום, שמואל הוגו ברגמן וגד פרומקין. תושב יוצא דופן היה הקיסר היילה סלאסי מאתיופיה, שנאלץ לגלות מארצו בין השנים 1936-1941 ובראשית גלותו התגורר במשך שלושה חודשים ברחוב אלחריזי שבשכונה. במדריך השכונתי של אותם ימים הוגדר מקצועו: קיסר אתיופיה. לרחביה יצא שם של שכונה אריסטוקרטית של יוצאי מרכז אירופה למרות שבפועל התגוררו בה גם משפחות ספרדיות רבות.

הקמת ועד פעולה שיורכב מתושביה המקוריים של השכונה, מתושביה כיום ומהמועצה לשימור אתרים שיפעלו להשיב לשכונה את זוהרה מראשית המאה ה-20.

שאלות לדיון

- מהי תרומתה של שכונת הבוכרים לפסיפס האנושי של ירושלים?
- בעד או נגד פעולה להשבת אופייה הראשוני של השכונה? מדוע?

רחביה היא שכונה בירושלים. היא משתרעת מדרום מערב לרחוב קרן היסוד ולרחוב המלך ג'ורג', וגובלת בשכונת נחלאות מצפון, בשכונות טלביה וקריית שמואל מדרום, ובשכונת שערי חסד ממערב.

רח' רמב"ן, אחד הרחובות הראשיים בשכונה

מופע רחוב ב"מוזיאון חי" ברחביה, 2008 צילום: תמר הירדני

רח' אלחריזי. צילום: Adiel 10

שאלות לדיון

- מהי תרומתה של שכונת רחביה לפסיפס האנושי של ירושלים?
- כיצד מייצגת השכונה את הזהות הישראלית החדשה, שהחלה להתעצב עם התנועה הציונית?
- השוואה בין מאה שערים, שכונת הבוכרים, ורחביה: הדומה והשונה במראה השכונה ובתנאי המגורים, במרכיבי הזהות של התושבים ובתרומה לחברה הישראלית במדינת ישראל בימינו.

אחד המוקדים המרכזיים בשכונה הוא בית המוסדות הלאומיים, הכולל את משרדי הסוכנות היהודית ואת משרדי הקרן הקיימת לישראל. סביבו וסביב הגימנסיה העברית שנבנתה לא הרחק הוקמה השכונה. במרכז השכונה ההיסטורית שוכן גם מתחם יד בן צבי, המשמר את המקום בו עמד בעבר צריף המגורים של הנשיא יצחק בן צבי. בשלבים מאוחרים יותר הורחבה השכונה דרומה, והיא תחומה ברחוב עזה.

כיום נחשבת רחביה לשכונה יוקרתית, והיא קרובה למרכזיה התרבותיים והמסחריים של העיר ירושלים.

שמות הרחובות ברחביה הם שמותיהם של חכמים ומשוררים יהודים מתקופת תור הזהב של יהדות ספרד. ניתן למצוא ביניהם את אברבנאל, בן מימון והרמב"ן. זאת למעט שני רחובות שקיבלו שמות אחרים, מתוך ההקשר המיוחד: רחוב מנחם אוסישקין, שבמקור נקרא על-שם הקרן הקיימת[1], ורחוב הקרן הקיימת, שבמקור נקרא על-שם שמואל הנגיד (כיום נקרא רחוב על-שמו מחוץ לשכונה). יש אף מטייל יהודי אחד בשם בנימין מטודלה.

וההווה של ישראל, לעורר ולעודד את הכחות הצעירים שבתוך היהדות הדתית-לאומית כדי לשתף אותם בעבודה ספרותית תורנית ומדעית, להדריך את הנוער העברי ולחנכו ברוח של אהבה עמוקה לישראל ולכל קנייניו.

היברו יוניון קולג' – מכון למדעי היהדות הוא המכללה להכשרת רבנים הוותיקה ביותר באמריקה, משמש כסמינר המרכזי להכשרת רבנים, חזנים, מחנכים ועובדים קהילתיים בתנועת היהדות הרפורמית.

לקולג' קמפוסים בערים סינסינטי, ניו יורק, לוס אנג'לס וירושלים. הקמפוס בירושלים, שנבנה ברחוב המלך דוד בעיר, הוא הסמינר היחיד בישראל להכשרת אנשי דת רפורמים.

היסטוריה: הקולג' נוסד בשנת 1875 תחת הנהגתו של הרב יצחק מאיר וייז בעיר סינסינטי, אוהיו. קמפוס שני הוקם בניו יורק ב-1950, תוך התמזגות עם המוסד הרפורמי המתחרה Jewish Institute of Religion. ב-1954 הוקם הקמפוס בלוס אנג'לס וב-1963 בירושלים.

הקמפוס ברח' המלך דוד, ירושלים

כיום, הקולג' מלמד לתארים מתקדמים במגוון נושאים הקשורים ליהדות כגון, חינוך יהודי, מוזיקת קודש, שירות קהילתי יהודי, ארכאולוגיה מקראית ועוד.

"כי מציון תצא תורה": זרמים וגוונים בירושלים

מוסד הרב קוק הנו מוסד הוצאה לאור, הממוקם בכניסה לעיר ירושלים בשדרות הרצל בשכונת קרית משה, במבנה מתקופת המנדט הבריטי. המוסד הוקם בשנת 1936 על ידי הרב יהודה לייב מימון, ממנהיגי המזרחי ולימים שר הדתות הראשון של מדינת ישראל.

חזית המוסד.
צילום: GFDL

מטרותיו

בפרסום (משנת 1938) הוגדרו מטרות מוסד הרב קוק:

- ← להוציא לאור ספרות תורנית, דתית-לאומית ומדעית, הלכתית ואגדית, פרשנית והיסטורית בשביל זקנים וצעירים, בוגרים ובני הנעורים.
- ← להוציא לאור ספרי הראשונים הגנוזים בכתבי-יד מסודרים במבואות והערות על ידי חכמים וסופרים.
- ← לתמוך במחברים, סופרים וחוקרים דתיים ולאפשר להם להוציא לאור את יצירותיהם הספרותיות.
- ← להוציא לאור קבצים לתורה, למדע ולספרות שמטרתם: לפענח את מצפונו האור הגנוז בספרות הישראלית לכל ענפיה, לחקור את העבר

רבים סברו שבירושלים ההולכת ומתרחבת ונבנות בה שכונות חדשות, יש להקים בית כנסת מרכזי שיאגד את החיים הרוחניים בירושלים המתחדשת. זרז נוסף לקריאה היה מצבו המידרדר של הרובע היהודי. בעקבות מצב זה לא היה ניתן עוד לראות בבית הכנסת החורבה בית כנסת מרכזי.

הדרישות להקמת בית כנסת מרכזי התעצמו אחרי הקמת מדינת ישראל, והושם דגש מפי הדורשים על מחויבותם של מוסדות המדינה, ובפרט משרד הדתות, להקים בית כנסת ממלכתי-דתי בירושלים. דרישות אלו נענו כמה שנים לאחר מכן, עם הקמת בית הרבנות הראשית בירושלים, "היכל שלמה".

הקמת היכל שלמה – בל"ג בעומר ה'תשי"ח (1958) באו לקיצן הקריאות הרבות להקמת מרכז דתי-רוחני בירושלים: ביום זה נערך טקס חנוכת בית היכל שלמה בירושלים. הבניין נקרא על שם שלמה וולפסון, אביו של סר אייזיק וולפסון, שתרם את הכסף לבניית היכל שלמה. בבניין זה פעלו מאז ואילך משרדי הרבנות הראשית ומוסדות דת נוספים. בטקס החנוכה השתתפו בין השאר נשיא המדינה יצחק בן צבי, שרים, הרבנים הראשיים לישראל, חברי כנסת, ראש עיריית ירושלים מרדכי איש שלום ועוד.

במרכז, שנבנה ברחוב המלך ג'ורג' בירושלים, שכנו בתחילה משרדי הרבנות הראשית, לשכות הרבנים הראשיים ובית הדין הרבני העליון. הבניין המרווח איפשר לכל דיין לקבל לשכה נפרדת. כמו כן נקבעה בהיכל שלמה "הספרייה התורנית המרכזית בישראל", שבה נמצאו עשרות אלפי ספרי קודש, בהם ספרים שנמצאו בעזבונות הקהילות שנחרבו בשואה.

בית הכנסת בהיכל שלמה – עם הקמת הבניין, הוחלט לייסד בו בית כנסת

בהמשך למסורת השוויון המגדרי ביהדות הרפורמית, מאפשר הקולג' לימודים לגברים ונשים בכל תחום, כולל הסמכה לרבנות וחזנות. מאז הקמתו ועד לשנת 2007 הכשיר הקולג' למעלה מ-2,800 רבנים ו-400 חזנים, מתוכם 520 רבות ו-179 חזניות.

היכל שלמה הוא מבנה ברחוב המלך ג'ורג' בירושלים, בצמוד לבניין בית הכנסת הגדול, אשר שימש בעבר לשכות הרבנים הראשיים לישראל ומשכנם של בית הדין הרבני הגדול ומועצת הרבנות הראשית. בבניין פועלים גם המוזיאון לאמנות יהודית ע"ש וולפסון, בית הכנסת "רננים" ואודיטוריום.

היכל שלמה. צילום: GFDL

ראשיתו של היכל שלמה היא בשנת 1923, כאשר פרסמו הרבנים הראשיים לישראל, הרב אברהם יצחק הכהן קוק והרב יעקב מאיר, קריאה להקמת בית כנסת מרכזי בירושלים.

הרבנים הראשיים ייצגו בקריאתם זו את הלך הרוח אצל רבים בירושלים באותה תקופה; חלקם אף הקימו (בברכתו של הרב קוק) את בית הכנסת "ישורון".

יהודית, ירושלים והשואה הם חלק מהמוטיבים החשובים העולים מתוך החפצים.

חנוכייה מפולין מהמאה ה-18 במוזיאון היכל שלמה

בית הכנסת הגדול הוא בית כנסת ברחוב המלך ג'ורג' בירושלים, בצמוד לבניין היכל שלמה ובסמוך לבית הכנסת "ישורון". מאז חנוכתו, בשנת 1982, בית הכנסת הגדול משמש מרכז רוחני ודתי שמושך אליו תיירים ומבקרים בעיקר בשבתות ובחגים, אז מתקיימות בבית הכנסת תפילות סדורות וחגיגות. באולם הכניסה של בית הכנסת מוצג אוסף מזוזות מרשים.

חזית בית הכנסת הגדול.
צילום: Arielhorowitz at he.wikipedia

בית הכנסת הגדול תוכנן כבית כנסת אשכנזי; נוסח התפילה ובמיוחד נוסחיהם של החזנים המקצועיים שעברו לפני התיבה היה אשכנזי. רק צורת הישיבה בבית הכנסת, שבו 1,400 מקומות, הזכיר בית כנסת ספרדי: המתפללים יושבים כשגבם אל הקיר ופניהם אל בימת הקריאה בתורה. בקומת הכניסה של בית הכנסת נמצא בית כנסת קטן המשמש את המתפללים בנוסח הספרדים.

שימש את אורחי הבניין. בית הכנסת נקבע בקומת הכניסה לבניין, ונראה כי מייסדי היכל שלמה ייחסו לו חשיבות רבה.

ארון הקודש - הפריט המפואר ביותר בבית הכנסת הוא ללא ספק ארון הקודש, שהובא להיכל שלמה מבית הכנסת של הקהילה הספרדית בעיר פאדובה שבאיטליה.

ארון הקודש האיטלקי במוזיאון היכל שלמה

ארון הקודש האיטלקי, וכן בימת הקריאה בתורה התואמת לו, הובאו ארצה בשנות החמישים יחד עם ארונות קודש אחרים מקהילות באיטליה, במסגרת מבצע העלאת ארונות קודש מאיטליה לישראל.

היכל שלמה היום: בשנת 1992 עברו משרדי הרבנות הראשית לבנין בכניסה לעיר ירושלים. באותו זמן נמכרו רוב ספרי הספרייה התורנית של היכל שלמה לסוחרים, ונשארו רק הספרים באולם העיון המרכזי של הספרייה. היום פועל בבנין מוזיאון לאמנות יהודית ואולם שבו מתקיימים מופעים שונים ברוח היהדות.

המוזיאון ב"היכל שלמה" מציע דרך ייחודית וחוויתית לעיסוק בזהות היהודית ובמורשת העם היהודי. האוסף הגדול כולל חפצים מקהילות יהודיות רבות בארץ ובעולם מימי "תקופת בית ראשון" ועד לימים אלה. הוא נחשב לאחד האוספים החשובים בעולם. התצוגה, המשלבת בין חפצי יודאיקה בעלי סיפורים מרתקים, ציורים ופסלים, עוסקת בשאלת הקיום היהודי. זהות

הצעות לפעילויות סיכום בכיתה לאחר הסיור

מומלץ לחזור ולסכם עם התלמידים את מסלול הטיול, האתרים שבמסלול, וזיקתם לנושא הטיול ולברר:

- חוויות אישיות בסיור תוך התייחסות לשאלה – מה זה עשה לזהות שלי כיהודי וכישראלי?
- באיזה אתר בסיור הרגשתי "יהודי" ובאיזה "ישראלי"? מדוע?
- באיזה אתר הרגשתי נוח יותר? באיזה אתר התעוררה סקרנותי? באיזה אתר הרגשתי "זר"? מדוע?
- האם הזהות היהודית והזהות הישראלית שלנו סותרות זו את זו? האם הן משלימות זו את זו? מדוע?

לאחר העיסוק במימד החוויתי רגשי, חשוב מאוד לקיים דיון על הקשר בין הסיור לנלמד בתכנית תרבות ישראל סביב השאלות:

- מהם יעדי תכנית המקצוע בכיתה ז'?
- כיצד הסיור מקדם השגת יעדים אלה?
- מה הייתן מציעים להוסיף, לשנות, להסיר מתכנית הסיור בהתאם לתכנית הלימודים? מדוע?

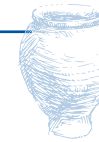
כדאי מאוד ליזום עבודה בקבוצות על אתר נבחר במסלול הסיור ולבקש מן התלמידים המלצה למטיילים אחרים על האתר ועל הזהות והייחוד התרבותי של הקבוצה באתר או השכונה. ההמלצה תתייחס לשאלות הבאות:

- אילו מרכיבים של זהות מחזק הסיור באתר הנבחר?
- מדוע חשוב לחזק מרכיבי זהות אלה?

שאלות לדיון

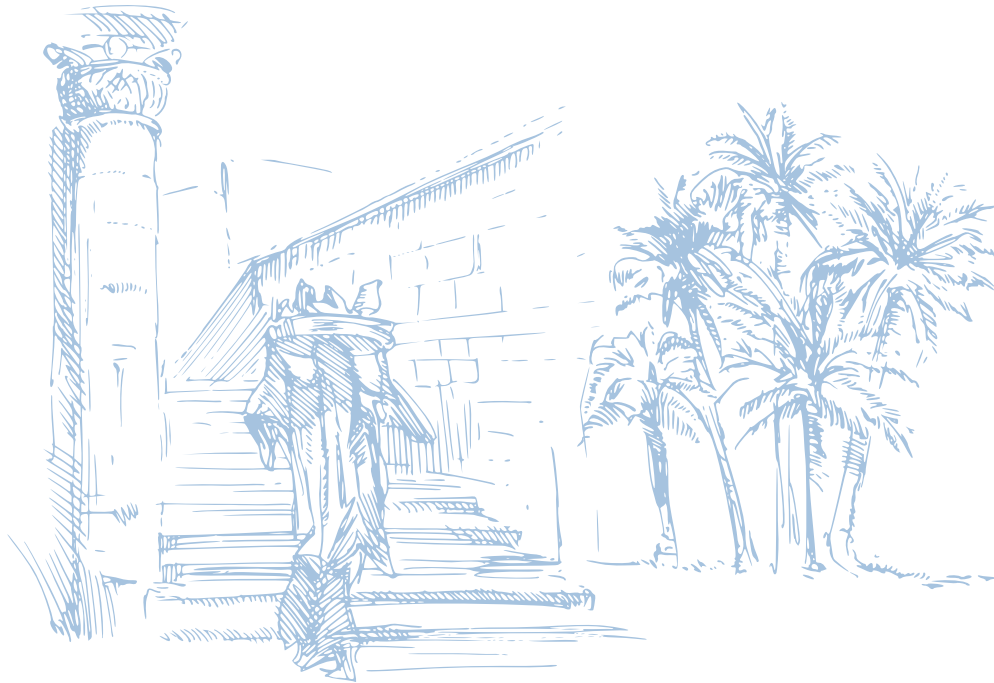
- מהם הגורמים המאחדים באוכלוסייה המגוונת של ירושלים, ומהם הגורמים המפרידים באוכלוסיות השונות בירושלים?
- פסיפס הזהויות בירושלים, גורם לקונפליקטים (סיכסוכים, חיכוכים) רבים: תארו שניים בולטים.
- האם לדעתכם, טוב ונכון לירושלים שכל קבוצה בה תשמור באדיקות על זהותה וייחודה התרבותי? מדוע?
- כיצד לדעתכם, ניתן לשמור על זהות ייחודית, ויחד עם זאת לחיות בשלום עם קבוצות אחרות?

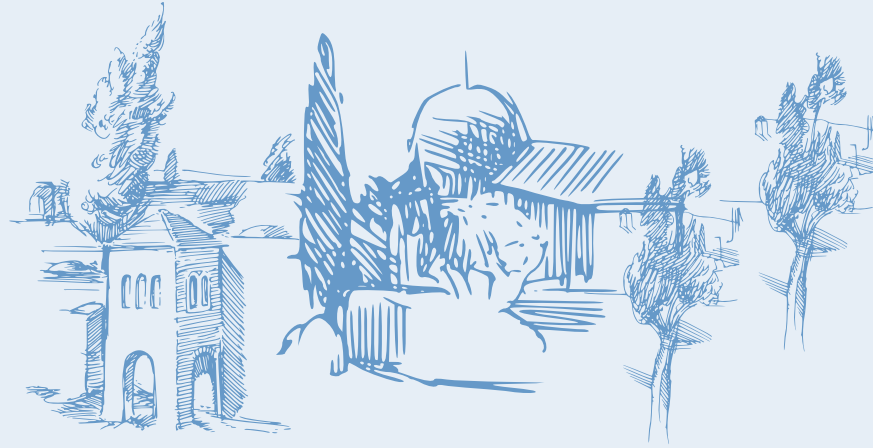
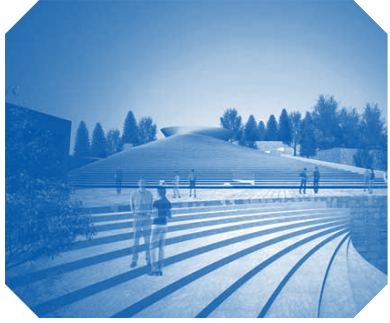

- יצירת סרט קצר: "חוויה של זהות" בו ישולבו תמונות מן הסיור מלוות בקטעי קריינות שבהם יספרו התלמידים על התהליך שעברו בבירור הזהות האישית במהלך הלימוד ובמהלך הסיור.
- הצעת יוזמה לעיריית ירושלים: כיצד לשמור על הזהויות הייחודיות בירושלים, ולקיים דו קיום של שלום בין הקבוצות.

- מה באתר כדאי לראות, ולמה לשים לב במיוחד, כדי לחזק את מרכיבי הזהות הנ"ל?
- מה עוד כדאי לדעת על האתר?
- לסיום חוויתי של הפעילויות כדאי להציע עבודה יצירתית בקבוצות שתתאר את הפסיפס האנושי בירושלים:
- יצירת בול, או כרזה בנושא פסיפס יהודי ישראלי, תוך שילוב חוויות ואתרים מן הסיור.

הצעות לסיורים בזיקה לנושאי הלימוד בתרבות ישראל

נספחים

נספחים

נספח 1: הרחבה לכיתה ה' - מנורת הכנסת ותכניה

אלקן בחר לצטט פסוק זה מתוך ההקשר הברור לסמל המנורה, אך ייתכן שהיה זה בשל המסר שבו, המציין כי כוחו של עם ישראל ושל אלוהיו אינו בחוזק הפיזי, אלא דווקא בחוסן הרוחני. זוהי אמירה רבת משמעות, במנורה המציגה אירועי מלחמה וקרבות עקובים מדם מחד, ומאיך דמויות, אירועים או מושגים המבטאים תרבות ורוחניות. הפסוק מלמד אולי כי בעיניו של אלקן, גוברים האחרונים על הראשונים, וצביונו של העם היהודי הוא דווקא ברוחו.

- מה דעתכם על המסר שכוחו של עם ישראל אינו בחוזק פיזי, אלא ברוח? הסבירו.

הקנה המרכזי - המסמל את "לב המנורה", מציג שבעה אירועים, ביטויים, דמויות ומושגים שאותם ראה אלקן כחשובים והמשמעותיים ביותר בתולדות עם ישראל.

מלחמת עמלק ברפידים

בראש קנה זה מוצג תבליט המתאר את קורות מלחמת עמלק ברפידים (שמות פרק י"ז, י-יד):

- פתחו את התנ"ך בספר שמות יז, וקראו פסוקים י - יד:
- קראו את הפסוקים והשוו לתיאור התחריט שעל המנורה. במה הם דומים, ובמה הם שונים?

מבנה המנורה ותוכנה

תוכנית המנורה - מנורת הכנסת מציגה תבליטים של כ-30 אירועים, ביטויים, דמויות ומושגים, אותם ראה אלקן כחשובים והמשמעותיים ביותר בתולדות עם ישראל. עקב צורתה הסימטרית של המנורה - קנה מרכזי, ושלושה קנים מכל צד - החליט אלקן להציב את תבליטים שלא בסדר כרונולוגי דווקא, **אלא זה כנגד זה** לפי סדר הקנים. באופן זה כל תבליט קשור בקשר ענייני של **ניגודיות או השלמה** עם התבליט בקנה הנגדי לו. בקנה המרכזי הציב אלקן את האירועים, הדמויות והמושגים שאותם ראה כחשובים והעיקריים ביותר בתולדות עם ישראל.

בסיס צמד הקנים הפנימיים מכוסה בעיטור גיאומטרי מסולסל; בסיס הקנים האמצעיים מעוטר בפרחים ובסמלי שבטי ישראל; ולרוחב הקנים החיצוניים משני צדי המנורה מופיע הפסוק: "לֹא בְחַיִּל וְלֹא בְכֹחַ כִּי אִם בְּרוּחִי, אָמַר ה' צְבָאוֹת" (זכריה ד, ו). מילים אלו לקוחות מנבואת זכריה, בה מופיעה מנורת זהב וענפי זית, ששימשו השראה לבחירת סמל מדינת ישראל.

- פתחו את ספר התנ"ך בזכריה ד, וקראו פסוקים א-ו:
- ציירו את המראה שנגלה לזכריה הנביא, עפ"י התיאור, והשוו אותו לסמל מדינת ישראל.

חזון העצמות היבשות – את חזון העצמות היבשות עיצב אלקן בדמות מלאך גדול עוטה גלימה מתנפנפת, הנוצר מארבע רוחות (ברקע) שמתאחדות לאחת. המלאך עובר מעל שלדים וחלקי עצמות, הנראים כמתרוממים מן הקרקע, בהתאם לחזון (יחזקאל פרק ל"ז, א-יד).

הבחירה בחזון העצמות היבשות של יחזקאל כ"אירוע מפתח" בתולדות עם ישראל מובנת: החזון מתאר את אחרית הימים, את תחיית המתים, ואת חזרתו של העם כולו לארץ ישראל.

- האם, לדעתכם, "חזון העצמות היבשות" של יחזקאל, מתאימות לתיאור של הציונות, השיבה לארץ ישראל והקמת מדינת ישראל? נמקן

מרד גטו ורשה – על הקנה המרכזי מופיעים שני אירועים מהעת המודרנית: הקמת מדינת ישראל ומרד גטו ורשה. תבליט המרד מתאר דמויות רבות, המייצגות את היהודים השונים בגטו: הלוחמים נראים עם רובים בידיהם, או חמושים בגרזנים, מקלות וסכינים. לצדם נראות דמויות אחרות, כמו יהודי זקן, הנושא ספר תורה; אשה מתה, שמזרועותיה נשמט תינוק; איש זועק החוסם את פיו בכף ידו; קשישה המבכה את מותו של ילד מת שבזרועותיה ועוד. מעל כל אלה נראית דמות אדם גדול, זרועותיו פרוסות לצדדים, ועל חזהו שרשרת ועליה תליון מגן דוד. פניו של האיש מופנות בחוזקה כלפי מעלה, בתנוחה הנראית כתפילה. בפניה השמאלית העליונה נראה לוחם מניף קת רובה. זהו דיוקן עצמי של אלקן, שאמנם ניצל מן התופת, אך איבד רבים ממשפחתו בשואה.

הבחירה במרד גטו ורשה כביטוי לשואה כולה הייתה אופיינית מאד בישראל

התבליט מציג את משה רבנו עומד, כששתי ידיו מונפות אל על (ללא המטה), והן נתמכות על ידי אהרן וחור. ייחודו של קרב זה הוא באופן התנהלותו המוזר: לא כוחו הפיזי של צבא זה או אחר הוא שהכריע, אלא יכולתו של משה להחזיק את ידיו באוויר. כן נראה כאן כי עמלק נתפס כאויב מר במיוחד, עד כי האל מבטיח למחותו באופן סופי.

לוחות הברית מוצגים במנורת הכנסת בדמות שני לוחות זהים בעלי קצה עליון מעוגל. הלוחות, שעליהן נכתבו עשרת הדברות שניתנו במתן תורה מייצגים את עיקרי האמונה והמוסר היהודיים, שאותם הנחילו לעולם. הכיתוב על הלוחות הוא שתי תיבות ראשונות בלבד מתוך הדיבר כולו. ברקע לוחות הברית נראות להבות אש, המסמלות את הסנה הבוער, ייצוג של ראשית התגלות האל לדור שיצא לבסוף ממצרים.

רות המואביה ורחל אמנו – רות המואביה מוצגת בתבליט כשהיא מחזיקה ערימת שיבולים, והיא מסמלת את האשה הזרה שנטמעה בעם ישראל, ואף הפכה למייסדת השושלת שממנה יצאו מלכי יהודה. בתבליט נראית רות אוחזת פמוט ובו שלושה נרות שבת, המסמלים את הכוח הנשי ביהדות. מספר הנרות מסמל את שלושת הדורות שיעברו ממנה ועד להולדתו של דוד המלך, ראש שושלת המלוכה. בשל כך מופיע כתר גדול מעל הפמוט. למרגלותיה של רות נראית רחל אמנו כורעת על הרצפה ומתייפחת, כביטוי לפסוק: "קֹל בְּרָמָה נִשְׁמָע נְהִי בְּכִי תַמְרוּרִים, רַחֵל מְבַכָּה עַל בְּנֵיהָ מְאֹנָה לְהַנְחִים עַל בְּנֵיהָ כִּי אֵינָנּוּ... " (ירמיהו פרק ל"א, יד-טז). רות ורחל מייצגות כאן את העצמאות והמלוכה מחד, ואת הגלות והשעבוד מאידך. החיבור בין השתיים מבטא את עברו של העם היהודי, שבו שלובים גם אלה וגם אלה.

האחרון להופיע בראש המנורה ולא בתחתיתה, אך אלקן ביקש לבטא כאן רעיון ציוני, הרואה בהקמת מדינת ישראל את מקור האור הקורן על המנורה כולה.

הקנים החיצוניים – אלקן הציב כאמור את התבליטים על המנורה שלא בסדר כרונולוגי, אלא זה כנגד זה לפי סדר הקנים. באופן זה כל תבליט קשור בקשר ענייני של ניגודיות או השלמה עם התבליט בקנה הנגדי לו.

ירמיהו מול ישעיהו – ירמיהו, שנקרא גם "נביא החורבן" חי בירושלים בימי נפילתה בידי נבוכדנצר מלך בבל.

הנביא ישעיהו, המקביל לו במנורה, חי זמן קצר לפניו, אך נבואותיו מרובות בפסוקי נחמה, ובתיאורי אחרית הימים. אחת מהן היא הנבואה (ישעיהו פרק י"א, ו-ח):

"וְגַר זָאֵב עִם כְּבֶשֶׂת, וְנֹמֵר עִם גְּדֵי יִרְבֵּץ, וְעֵגֶל וְכִפִּיר וְיָמְרִיא (ג'מוס) יַחְדָּו וְנִעַר קֶטֶן נִהְגָּ בָם... וְשָׁעֲשַׁע יוֹנֵק עַל חֵר פֶּתֶן וְעַל מְאִירֵת צִפְעוֹנֵי גָמֹל יָדוּ הָדָה".

בתבליט מתואר ישעיהו עומד פרוס ידיים, מאחוריו פורצות קרני אור, המסמלות את החזון הנבואי, ולמרגלותיו התגשמות חזונו: זאב מחבק כבש, ואריה – עגל קטן. מימין נראה תינוק משתעשע עם נחש, והתבליט כולו מציג אידיליה. המשותף לשני הנביאים הוא עיסוקם ותקופת חייהם, והניגוד הוא בתוקן נבואתם.

● מה דעתכם על הניגוד הזה? נמקו

בשנות החמישים ותחילת שנות השישים. אלקן המשיך בקו זה, שביקש לפאר את הגבורה ואת גילויי ההתנגדות היהודית בשואה, שהיא לדבריו: "ההצדקה המוסרית לתחייה".

● האם הייתם בוחרים לייצג את השואה בתחריט אחר? איזה? מדוע?

תפילת שמע ישראל נחשבת לתפילה הידועה ביותר בספר התפילה היהודי, והיא מבטאת את האמונה באל אחד ובבחירתו בעם ישראל: "שְׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד". התפילה מופיעה על הקנה המרכזי במנורת הכנסת, כביטוי לבשורה המונותאיסטית (אמונה באל אחד) של היהדות לעולם, בבחינת "אור לגויים". אלקן הציב את 'שמע ישראל' במרכז המנורה, כאלמנט שכל אברי המנורה והרעיונות הטמונים בה מתנקזים אליו.

● מהי תפילת "שמע ישראל" עבורכם?

● נסו להסביר את ההחלטה של אלקן להציב את הפסוק בקנה המרכזי של המנורה, כשכל שאר הרעיונות מתחברים אליו?

מלחמת העצמאות והקמת מדינת ישראל – בבסיס המנורה הציב אלקן את מלחמת העצמאות והקמת מדינת ישראל, כביטוי לדבר המשמעותי האחרון שאירע לעם ישראל. בתבליט זה נראים חלוצים עמלים על אדמת טרשים, מסתתים אבנים, חורשים את האדמה, בונים גשרים, קודחים בארות מים, זורעים וקוצרים, נוטעים ובוצרים, ומניחים את יסודות המדינה. "משאות נפש מתחשלות בעמל למעשים". המיקום בבסיס המנורה סותר לכאורה את ההיגיון האומר כי על האירוע

תור הזהב בספרד הוא כינוי לפריחה הרוחנית והתרבותית של יהודי ספרד, החל מהמאה התשיעית ועד המאה ה-13, כאשר ספרד שימשה מוקד הגירה ליהודים. הקהילה היהודית זכתה שם לפריחה כלכלית ותרבותית, והצמיחה פילוסופים, משוררים ואנשי רוח יהודיים חשובים. תור הזהב בספרד מוצג בדמותו של הרמב"ם האוחז תחת זרועו את ספר 'היד החזקה' שכתב, וספר פילוסופיה של אריסטו. לצד ספרו של אריסטו נראה ינשוף, המסמל את "האמת שבשכל", בעוד שליד ספר 'היד החזקה' ניצבת יונה המסמלת את "האמת שבאמונה". שתי אמיתות אלו עומדות בבסיס הגותו של הרמב"ם.

- מה דעתכם על הניגוד הזה? נמקו
- אילו הייתם צריכים לבחור תחריט אחד מן השניים, איזה תחריט הייתם בוחרים? מדוע?

גולי בבל מול שבי ציון

גולי בבל מתוארים במנורת הכנסת משמאל, כשהם יושבים ובוכים על נהרות בבל, ככתוב בתהלים: "עַל נְהָרוֹת בְּבֶל שָׁם יִשְׁבְּנוּ גַם בְּכִינוּ בְּזָכְרָנוּ אֶת צִיּוֹן" (פרק קל"ז, א). על הארץ לרגליהם מוטלים כלי נגינה, בהתאם לפסוק המופיע בהמשך: "עַל עֲרָבִים בְּתוֹכָהּ (עצי ערבה בבבל) תָּלִינוּ כְּנֹרֹתֵינוּ". ברקע נראים בנייני הפאר של בבל.

מנגד נראים שבי ציון, ובראשם נחמיה, החובש כובע של שר פרסי או בבלי ועוטה גלימה. נחמיה ניצב בגאון מעל משקמי ירושלים ומנצח על העבודה, כשהוא אוחז בידו את מגילת ההרשאה שקיבל מכורש, המתירה לו לקומם את הריסות ירושלים. המשותף לגולי בבל ולשבי ציון הוא כמובן, גלות בבל, אך זאת בקשר של היפוך – היציאה לגלות כנגד השיבה ממנה לארץ ישראל.

- אילו הייתם צריכים לבחור תחריט אחד מן השניים, איזה תחריט הייתם בוחרים? מדוע?

המכבים מול רבן יוחנן בן זכאי – המכבים בני משפחת חשמונאי מסמלים את היהודי החזק העומד בכוח הזרוע מול אויביו, ובחג החנוכה נחגג ניצחונם מול גזירות אנטייכוס. בתבליט שעל המנורה מתוארים המכבים כגיבורי חיל בלהט הקרב, כשהם מניפים כלי מלחמה. משמאל נראה אחד מהם מניף פטיש הוא ה"מקבת" שעל פי אחת ההשערות הוא המקור לשם "מקבים". רבן יוחנן בן זכאי, לעומת המכבים, מסמל ניצחון לא כוחני. הלה נפגש עם שר הצבא הרומי אספסיאנוס במהלך המרד הגדול ושכנעו לאפשר לו להציל את ההנהגה היהודית כאשר תיפול ירושלים. ריב"ז מתואר עומד וידיו פרוסות כלפי ירושלים החרבה, שעמודי השיש הרומיים שלה שבורים ומנותצים. הוא עצמו מוגן בידי קשת אבן איתנה, ועמו כמה מחכמי ישראל שניצלו מההריגה, והם בדרכם ליבנה. המשותף בין המכבים וריב"ז הוא הניצחון, והניגוד הוא בדרך: מלחמה לעומת הידברות.

- מה דעתכם על הניגוד הזה? נמקו
- אילו הייתם צריכים לבחור תחריט אחד מן השניים, איזה תחריט הייתם בוחרים? מדוע?

החסידות מול תור הזהב בספרד

תנועת החסידות היא זרם ביהדות שנולד באמצע המאה ה-18, על ידי רבי ישראל הבעל שם טוב בפולין. התנועה מצדדת בעבודת ה' בשמחה, ושמה דגש על הקשר הישיר של כל יהודי, ואף הפשוט ביותר, כלפי האל, בצורת 'דבקות' והיעזרות ב'צדיק'.

וההימנעות מהתבוללות. אחד מן הקהל שסביב עזרא מגיב לדברים במועל יד, בהתאם למתואר בתנ"ך (נחמיה פרק ח', ד-ו). המשותף להלל הזקן ולעזרא הסופר הוא היותם מנהיגים דתיים שהותירו את חותמם לדורות, אך בעוד הלל מייצג את התורה כספר מוסר חברתי, ונחשב למופת של טוב לב וסובלנות, עזרא מייצג את התורה כספר חוקים ותקנות, ונתפס כדמות קשה ולא מתפשרת.

- מה דעתכם על הניגוד הזה? נמקו
- אילו הייתם צריכים לבחור תחריט אחד מן השניים, איזה תחריט הייתם בוחרים? מדוע?

רבי חנינא בן תרדיון מול איוב – רבי חנינא בן תרדיון הוא תנא בן המאה השנייה לספירה, אחד מעשרת הרוגי מלכות ודמות טראגית באופן מיוחד: בנו יצא לתרבות רעה, אשתו נהרגה בידי הרומאים, בתו נלקחה לזנות והוא עצמו הועלה על המוקד בידי הרומאים באשמת לימוד תורה בניגוד לגזירות. בתבליט שעל המנורה מתואר רבי חנינא על ברכיו כשהוא קשור למוקד, וגוויל תורה קשורים לחזהו ומגובבים ברקע. סביב המוקד נראות להבות, ולפני רבי חנינא "פורחות" האותיות אל"ף ושי"ן, המרכיבות את המילה "אש", כמתואר בתלמוד הבבלי (בבלי עבודה זרה דף י"ח עמוד א).

כנגד רבי חנינא מוצג איוב, הדמות הטראגית האולטימטיבית, אדם שכל אושרו נשלל ממנו, וזאת רק בשל "התערבות" בין האל והשטן בשאלה – האם ימשיך להאמין באל ולאהבו מתוך חורבן אישי. בתבליט מתואר איוב כאיש שבור, השוכב על הקרקע ותומך את ראשו השמוט בידו. הוא מוקף באשתו ובשלושת רעיו, אך למעשה בודד מאד.

- מה דעתכם על הניגוד הזה? נמקו

- אילו הייתם צריכים לבחור תחריט אחד מן השניים, איזה תחריט הייתם בוחרים? מדוע?

הלל הזקן מול עזרא – הלל הזקן נחשב לאחד החכמים הצנועים, הסבלניים והמקלים שהיו בין חז"ל. בתבליט שעל המנורה מתואר סיפור מן התלמוד הבבלי, המופיע בתוך סדרת סיפורים המתארים את סבלנותו של הלל (בבלי שבת דף ל"א, עמוד א):

"מעשה בנכרי אחד שבא לפני שמאי, אמר לו: גיירני על מנת שתלמדני כל התורה כולה כשאני עומד על רגל אחת. דחפו באמת הבניין שבידו. בא לפני הלל, גייריה (גייר אותו). אמר לו: דעלך סני – לחברך לא תעביד (מה שבנוא עליך – לחברך אל תעשה) – זו היא כל התורה כולה, ואידך (והשאר) – פירושיה הוא, זיל גמור (לך ולמד)".

התבליט מציג את האירוע כפשוטו: הלל תומך בנוכרי ומדבר אליו, כשהאחרון עומד על רגל אחת. נ' ארבל ומ' בן חנן, מחברי הספר "המנורה הגדולה" (להלן ברשימה הביבליוגרפית), טוענים כי הבקשה "למדני... על רגל אחת" מקורו ביוונית, בה המילה היא 'רגולה', כלומר – כלל. הגוי רצה, אם כן, לשמוע את הכלל החשוב ביותר בתורה, וזה בדיוק מה שקיבל מהלל.

כנגד הלל מוצגת דמותו של עזרא הסופר, מנהיג יהודי שעמד בראש שבי ציון, ונודע בתקנותיו הדתיות שכללו בין היתר את גירוש הנשים הנוכריות, חובת קריאת התורה מדי שני וחמישי ועוד. בתבליט נראה עזרא עומד גבוה מאד מעל העם, ומקריא מתוך מגילה גדולה את חוקי התורה, כמו שמירת השבת

בתנועה האופיינית למתפלפלים הלומדים תלמוד, שהוא הספר הפופולרי ביותר בישיבות. לימין החכם נראה אדם מתדפק על גדר עץ עשויה כלונסאות, המסמלת את גדר התורה ואת ההסתגרות מפני ההתבוללות.

- מה דעתכם על הניגוד הזה? נמקו
- אילו הייתם צריכים לבחור תחריט אחד מן השניים, איזה תחריט הייתם בוחרים? מדוע?

ספרות ההלכה מול ספרות האגדה – ספרות ההלכה היא קובץ ספרי יסוד יהודיים, שנאספו במשך הדורות, ועוסקים כולם באופן קיום ההלכה היהודית. הקובץ ההלכתי הרשמי הראשון הוא המשנה, שנערכה כבר לפני כ-1800 שנה בארץ ישראל, ועליה מבוסס התלמוד, שנכתב על ידי חז"ל. ההלכה מוצגת במנורה באמצעות אירוע קשה מן התנ"ך, בו שני בניו של אהרן הכהן, נדב ואביהוא, הומתו על ידי האל לאחר שהקריבו אש זרה במשכן. אהרן נראה במרכז הסצנה, חושן על חזהו, והוא מביט בשני בניו המוטלים מתים על הארץ, כשאש האלוהים אוכלת אותם. תגובתו של אהרן הייתה שתיקה של קבלת הדין: "וידם אהרן" (ויקרא פרק י', ג), ובכך הוא מבטא את סמכותה של ההלכה כקובץ חוקים, שלא תמיד מובנים ומקובלים, בבחינת "יקוב הדין את ההר".

ספרות האגדה (הנקראת גם מדרש) שונה בתכלית, ולמעשה הגדרתה היא: "כל מה שכתבו חז"ל, שאיננו הלכה". האגדה עוסקת בסיפורים ומשלים, המוסיפים נדבך פרשני רחב לכתוב בתורה, ובכך "מוסיפה פלפל" לטקסט הכתוב. ספרות האגדה מוצגת בדמותו של שלמה המלך עטוי כתר, היושב בתוך כרם גפנים, כשהוא עטוף באשכולות ענבים ואוחז בידו בקרן השפע.

המשותף לרבי חנינא ולאויב הוא היותם הביטוי המובהק ביותר ל"צדיק ורע לו" בכמה הבדלים משמעותיים: איננו יודעים מדוע הוטלו על רבי חנינא כל צרותיו, וגם סופו היה רע ומו, זאת בניגוד לאויב, שסיפור המסגרת מבהיר את ההתרחשות, ובסופו של דבר הוא עצמו ניצל ממוות, ואף זכה לברכה רבה ולאריכות ימים. הבדל נוסף בין השניים הוא תגובתם לקורה להם: רבי חנינא קיבל עליו את הדין ללא עוררין, ואף לא ניסה להקדים את מותו כדי להקל על סבלו (מסכת עבודה זרה, שם, שם), "קידוש השם שאין עמו ערעור", בעוד שאויב ורעיו עסוקים יומם וליל בסוגיות של גמול ושכר, בעיות הנצח, אמונה וספק.

- מה דעתכם על הניגוד הזה? נמקו
- אילו הייתם צריכים לבחור תחריט אחד מן השניים, איזה תחריט הייתם בוחרים? מדוע?

קבלה מול התלמוד הבבלי – הקבלה מייצגת את עולם המיסטיקה היהודית, ועוסקת בסמליות וברוחניות התורה. היא מיוצגת במנורת הכנסת בדמות מקובל יהודי שקוע בהרהורים, ועטוף מכף רגל ועד ראש. לימינו מופיעה האות שי"ן בתוך מעגל, סמל קבלי המתאר את השכינה בשבי העולם הגשמי. משמאל מופיעות אותיות השם המפורש, י-ה-ו-ה, במסגרת משולש, המבטא את השילוש הרוחני בקבלה: נפש, רוח ונשמה. כנגד הקבלה מוצג התלמוד הבבלי, ספר יסוד בהלכה היהודית, שנערך ונחתם לפני כ-1500 שנה. התלמוד, בניגוד לקבלה, אינו עוסק, לפחות בגלוי, ברוחניות, אלא בעיקר בעניינים "טכניים" הקשורים במצוות, במטרה להגדיר מהי הדרך ההלכתית הברורה שבה על האדם שומר המצוות ללכת. אלקן בחר להציג את התלמוד בדמות חכם יהודי השוקד על ספר, ואגודלו מונף באוויר

למלך, וייסד את שושלת המלוכה שממנה עתיד לבוא משיח בן דוד, בר כוכבא, שנקרא על ידי רבי עקיבא בשם "מלך המשיח", הכזיב ונכשל במלחמתו.

- מה דעתכם על הניגוד הזה? נמקו
- אילו הייתם צריכים לבחור תחריט אחד מן השניים, איזה תחריט הייתם בוחרים? מדוע?

משיחיות מול העפלה

משיחיות היא האמונה בביאת המשיח, שיביא לגאולה באחרית הימים. היא מתוארת במנורה בדמות שני אנשים הנושאים ידיהם אל ירושלים הבנויה, המוארת בקרני שמש. אמנם ישנן דרכים "לזרז" את בוא המשיח, אך בסופו של דבר בואו יהיה בהחלטת האל בלבד.

כנגד המשיחיות מוצגת העפלה, היא עלייתם של יהודים לארץ ישראל בתקופת המנדט הבריטי לפני הקמת מדינת ישראל ב-1948. המעפילים נראים שטים באונייה בין הגלים, ומביעים שמחה, סקרנות וביטחון. אחד מהם עוטה טלית, אחר מטיל עוגן גדול, וברקע נראה נציג היישוב בדמות איש גדול ושרירי, המנהיג את אונייה.

המשיחיות נתפסת כאמונה היהודית המסורתית והפאסיבית, המצפה לגאולה בידי האל, בעוד שההעפלה היא ביטוי למעשה היהודי האקטיבי, שאינו ממתין לגאולה הנסית, אלא מחולל בעצמו את גאולתו.

- מה דעתכם על הניגוד הזה? נמקו
- אילו הייתם צריכים לבחור תחריט אחד מן השניים, איזה תחריט הייתם בוחרים? מדוע?

שלמה נבחר לייצג את האגדה, שכן ספר שיר השירים המיוחס לו, נתפס כולו כאלגוריה מדרשית של אדם חולה אהבה המתגעגע לאהובתו, כגעגע האל לעמו. שתי הצורות הספרותיות – ההלכה והאגדה – משלימות זו את זו, למרות שונותן, וביחד הן מרכיבות את הקורפוס היהודי הכתוב.

- מה דעתכם על הניגוד הזה? נמקו
- אילו הייתם צריכים לבחור תחריט אחד מן השניים, איזה תחריט הייתם בוחרים? מדוע?

בר כוכבא מול דוד – שמעון בר כוכבא היה לוחם יהודי שעמד בראש מרד שפרץ כ-60 שנה לאחר חורבן בית המקדש השני כנגד הרומאים. המרד נמשך כשלוש שנים וחצי, ולמרות ההצלחות שאפיינו אותו בתחילת הדרך, בסופו של דבר הוא דוכא, המורדים נקטלו, ובר כוכבא נהרג. במנורה מוצג בר כוכבא כבריון עטוי שריון בעת גסיסתו. מאחוריו נראה כוכב שביט, המסומל בשמו – 'בר כוכבא'. שמו המקורי היה 'בר כוזבא', אך הוא הוחלף על ידי מעריציו (ובהם רבי עקיבא), שקשרו אותו לנבואת הגאולה של בלעם על ישראל. ראשו של בר כוכבא נראה שמוט, קסדתו מונחת לרגליו, ופגיונו מוטל ליד זרועו. על הקסדה מופיע תבליט של אריה, שכן על פי המסורת, הוא נהג לדהור על אריה במסעות מלחמתו.

כנגד בר כוכבא מוצג דוד הצעיר לאחר שניצח את גלית. דוד מניף באוויר את ראשו הכרות של גלית, ומאחוריו הנבל שלו, עליו תלויים גלימת המלכות והכתר. למרגלותיו של דוד מוטל הפגיון של גלית המת. דוד מסמל את "ניצחונה של האמת הפשוטה על עוצמתו של השריון". דוד ובר כוכבא נחשבים שניהם לגיבורי ישראל, אולם בניגוד לדוד שניצח והפך

ובהכנעה כלפי האל, כאשר ציווהו לעזוב את ביתו (בראשית פרק י"ב, א), להילחם במלכים (שם, פרק י"ד), ובאופן החד ביותר בעקדת יצחק, שם מילא בצייתנות אחר דרישת האל לעקוד את בנו יחידו. אברהם מתואר במנורה כאיש זקן ששערו הארוך מקיף את כתפיו, הוא יושב בישיבה מזרחית על הארץ, וזרועותיו מונפות לצדדים, כאות הכנעה וקבלת צו האל ללא עוררין, בקריאת "הנני!" המשותף ליעקב ולאברהם הוא היותם אבות האומה, שהיו נאמנים לאל, אך כל אחד מהם מייצג אופי וגישה שונים בדרכם בעבודתו.

חלק מן הפסוקים מספר זכריה

סמלי השבטים החקוקים על המנורה. צילום: תמר הירדני

יעקב מול אברהם

יעקב מוצג במנורה כשהוא נלחם במלאך ה', לפני שנפגש שוב לאחר שנים עם אחיו עשו, כמתואר בספר בראשית (פרק ל"ב, כה-כט). יעקב העירום נראה בתבליט כשהוא ספק מתגושש ספק מתגפף עם המלאך המכונף. אירוע זה בחייו של יעקב מסמל את היותו לוחם, המעז לעמוד מול מלאך ה' ואף יכול לו. במעמד זה קיבל יעקב את הכינוי 'ישראל', המסמל גבורה ועמידה מול כוחות איתנים. כנגד יעקב הנלחם עומד אברהם אבינו, שבניגוד ליעקב, פעל בהשלמה

נספח 2: הרחבה לכיתה ז' - אתרי הנצחה וזיכרון בהר הרצל

שהתרחשו במקומות שונים, ולעתים אף כוללים "חללים אלמונים", שלא זוהו כלל. בנוסף, קבורים בקבר אחים בהר הרצל גם חללי המעפילים, שטבעו בניסיון לעלות לארץ ישראל בדרך הים, כגון חללי האונייה סלבדור, שהובאו לקבר אחים המוני בחלקת המעפילים, ללא שם וללא כיתוב על מצבתם. רוב קברי האחים הללו הם מתקופת מלחמת העצמאות, ובהם גם קברים של משפחות שלמות. בכניסה אל חלקת חללי מלחמת יום כיפור בסמוך אל חלקת גדולי האומה ישנו קבר אחים מיוחד לזכר חיילי צה"ל שנהרגו בקרבות במצרים ועליו גם מצבות לזכר חיילי צה"ל שמקום קבורתם לא נודע באזור תעלת סואץ ואזור סיני.

גן הנעדרים - בשנת 2004 נפתח במרכז בית הקברות הצבאי "גן הנעדרים" לזכר חללי צה"ל שמקום קבורתם לא נודע לאחר ששנים רבות עמדה במקום חלקת חללי צה"ל שמקום קבורתם לא נודע ובה לוחות זיכרון לזכר חללי צה"ל שהובאו אליה על ידי משפחות שכולות. במרכז הגן ישנה רחבת דשא בה נערכים כל שנה טקסי יום הזיכרון לחללי מערכות ישראל וכמידי יום ז' באדר נערך בה הטקס הממלכתי לזכר חללי מערכות ישראל שמקום קבורתם לא נודע. כמו כן נמצאים בגן לוח עם שמות חללים ועליו מפל מים וכן מצבות לזכר חיילי צה"ל שמקום קבורתם לא נודע. בנוסף ישנה מצבה גם לזכר המרגל הישראלי אלי כהן שנתלה ונקבר בדמשק.

חלקת המשטרה - זוהי חלקה ממלכתית בקצהו הצפוני של בית הקברות הצבאי ובמורדותיו של ההר המיועדת עבור שוטרי משטרת ישראל, שוטרי

רחבת הטקסים המרכזית - בסמוך אל גן הנעדרים ואל מערת הקבורה העתיקה נמצאת רחבת הטקסים המרכזית בה נערך כמידי שנה ביום הזיכרון לחללי מערכות ישראל הטקס המרכזי לזכר חללי צה"ל בהשתתפות ראש הממשלה, נשיא המדינה, הרמטכ"ל, נציגי ארגון יד לבנים ומשפחות שכולות. יד לצנחני היישוב בארץ שנפלו באירופה - היא חלקת קבורה ממלכתית בהר הרצל שיועדה עבור קבורתם של שבעת הצנחנים היהודיים שנשלחו לסייע לכוחות הבריית במלחמת העולם השנייה כנגד גרמניה הנאצית ונהרגו בין שורות האויב באירופה. החלקה מסומנת בצורת עיגול מוקפת שיחים גבוהים וממוקמת בצמוד אל חלקת גדולי האומה. הקברים מסומנים בצורת האות V המסמלת את ניצחונם של בעלות הברית.

חלקת עולי הגרדום בהר הרצל - היא חלקת קבורה ממלכתית בהר הרצל שיועדה עבור ששת לוחמי מחתרות וחללי צה"ל שהועלו לגרדום בשורות האויב. החלקה מסומנת בצורה של שורת קברים ישרה בצמוד אל חלקת גדולי האומה.

קברי אחים בהר הרצל - הנם קברים או חלקות קבורה מיוחדות, בבית הקברות הצבאי בהר הרצל, שבהם נטמנים חללי מערכות ישראל, אשר היה קושי בזיהוי גופתם. לעתים זוהו גופות החללים ברגע האחרון שלפני הקבורה, כגון, במקרה של חללי מחלקת הל"ה, שזוהו על ידי הרב הצבאי של צה"ל, באותה עת. חלקות קבורה מיוחדות אלה מצויות בין החלקות השונות בבית הקברות הצבאי, ומיועדות לקברי אחים של חללים שהובאו מקרבות

אנדרטאות בהר הרצל

אנדרטת הצוללת אח"י דקר – אתר הזיכרון המרכזי לזכר 69 חללי הצוללת אח"י דקר שהקשר עימה נותק ביום ה' בטבת תשכ"ח 25 בינואר 1968 ונמצאה בתאריך 28 במאי 1999. האנדרטה מוצבת בגן הנעדרים לזכר חללי צה"ל שמקום קבורתם לא נודע.

האנדרטה לזכר החיילים היהודים בצבא האדום במלחמת העולם השנייה – אתר הנצחה לזכר הלוחמים היהודיים שנהרגו במהלך שירותם בצבא האדום הרוסי בין השנים 1945–1941 במהלך מלחמת העולם השנייה והוקמה ביוזמת יהודי ארגון החיילים המשוחררים של הצבא האדום במלחמת העולם השנייה.

האנדרטה לזכר החיילים היהודים בצבא הפולני במלחמת העולם השנייה – היא אתר הנצחה בבית הקברות הצבאי לזכר הלוחמים היהודיים שנהרגו במהלך שירותם בצבא הפולני במהלך מלחמת העולם השנייה ונלחמו נגד הצבא הנאצי עד לכניעתו.

אנדרטת מתנדבי היישוב במלחמת העולם השנייה – אתר הנצחה המרכזי לזכר מתנדבי היישוב העברי בארץ ישראל בתקופת המנדט הבריטי שהתנדבו לשרת בצבא הבריטי וחלקם לחמו במסגרת החי"ל, נהרגו בחוץ לארץ ולא נקברו בארץ.

אנדרטת מגיני הרובע היהודי במלחמת השחרור – אתר הזיכרון לזכר 72 חללי צה"ל שנהרגו במלחמת העצמאות ב-1948 בהגנה על הרובע היהודי בירושלים ונטמנו ב-3 מקומות שונים: "העיר העתיקה, הר הזיתים, וקיבוץ בית הערבה". בתחילה נטמנו באופן זמני ברובע היהודי בעיר העתיקה עד לסיום המלחמה והבאתם לקבורה בהר הזיתים. מקום קבורתם הזמני מסומן ומגודר עד היום לא הרחק מהכותל המערבי.

כמו כן, באתר, אנדרטאות קטנות יותר לזכר הנעדרים באוניות מעפילים ואוניות מלחמה, ואנדרטות לזכר אזרחים.

משמר הגבול ובהם מפקדו הראשון פנחס קופל, ובכירי המשטרה "המפקחים הכללים של משטרת ישראל" כגון: רב ניצב שאול רוזוליו ורב ניצב חיים תבורי ואנשי שירות בתי הסוהר. בחלקה ישנה גם רחבה לעריכת טקסי זיכרון. היכל הזיכרון הלאומי – היכל הזיכרון הלאומי בהר הרצל הוא מיזם של משרד הביטחון להנצחת זכרם של כל חללי מערכות ישראל בהגנה על הארץ ומחוצה לה מאז שנת 1860 ועד היום. ההיכל אמור להחנך ביום הזיכרון בשנת 2013 ויכלול רחבת טקסים שאמורה להחליף את רחבת הטקסים הקיימת כיום לפני קברו של בנימין זאב הרצל. היכל הזיכרון עתיד להיבנות בכניסה הראשית אל בית הקברות הצבאי מצפון לכניסה הראשית אל הר הרצל. לפי התכנון כל טקסי יום הזיכרון אמורים לעבור אליו מרחבת הטקסים המרכזית שנמצאת בבית הקברות הצבאי ליד גן הנעדרים. בנוסף ימוקמו לצידו משרדי היחידה להנצחת החייל של משרד הביטחון.

הדמייה של היכל הזכרון הלאומי
צילום: Kimleshkolot

